

UDK: 070(497.11)"1995"
355.432.1(497.5)"1995"
355.01(497.5):070(497.11)"1995"
Stručni rad
Primljeno: 15. 10. 2009.
Prihvaćeno: 18. 3. 2011.

Operacija "Oluja" i srbijanski dnevni tisak (*Večernje novosti* i *Politika*)

IVAN RADOŠ

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata,
Zagreb, Republika Hrvatska

U radu, autor, na temelju novinskih napisa objavljivanih od kraja srpnja do listopada 1995. u dva srbijanska dnevna lista, *Večernjim novostima* i *Politici*, prikazuje odnos dijela tadašnje srbijanskog tiska spram događaja vezanih uz "Oluju". Spomenute novine predstavljale su značajan izvor informiranja stanovništva Savezne Republike Jugoslavije i nesumnjivo su utjecale na formiranje stavova i oblikovanje javnog mnijenja. Prikazat će se osnovne teme interesa, novinske forme njihove obrade i značajke koje su ih karakterizirale.

Cljučne riječi: "Oluja", novinstvo, srbijanski tisak, Domovinski rat, izbjeglice, RSK

Uvod

Počekom kolovoza 1995. postrojbe Hrvatske vojske i Ministarstva unutarnjih poslova izvele su operaciju "Oluja" kojom je oslobođen i pod hrvatski suverenitet vraćen najveći dio područja Republike Hrvatske koja su od 1990. i 1991. bila pod nadzorom pobunjenih hrvatskih Srba. Kao što je zatvorila jedna politička i vojna pitanja, operacija "Oluja" je neke druge potaknula. Ovdje se prije svega misli na kraj rata u Hrvatskoj, omogućavanje povratka prognanima, uspostavu novog odnosa snaga u Bosni i Hercegovini, snažan impuls intenziviranju mirovnih pregovora kako u Bosni i Hercegovini, tako i preostalom dijelu okupiranog hrvatskog područja, nestanak Republike Srpske Krajine (RSK) i njezine Srpske vojske Krajine (SVK) te značajno pokretanje srpskoga stanovništva s dijelova hrvatskog teritorija i iz zapadnoga dijela Bosne i Hercegovine. Naravno, zaključci i viđenja posljedica "Oluje" nisu svugdje bili jednaki i jednoglasni, pa tako i u Srbiji.

Upravo će se spomenuti događaji, odnosno slom RSK naći u središtu pozornosti srbijanskih medija u ljeto i jesen 1995. godine, što je i razumljivo uzevši u obzir povezanost i nezaobilaznu ulogu Jugoslavije, odnosno Srbije na

zbivanja i prilike među pobunjenim Srbima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini od 1990. do 1995. godine. Medijski i novinski sadržaji, iako ne mogu pružiti potpunu sliku određenog razdoblja ili događaja, posjeduju vrijednost historio-grafskog izvora. Stoga se izbor tiskovnih materijala srbijanskih dnevnih glasila može držati opravdanim kao predmet istraživanja. Kao okvir istraživanja uzeti su napisi objavljeni u dva dnevnika, *Večernjim novostima* i *Politici*.

Cilj članka je pružanje uvida u recepciju operacije "Oluja" i razdoblja nakon nje u dijelu srbijanskog dnevnog tiska te utvrđivanje osnovnih tema i pristupa koji karakteriziraju njegovo pisanje. Također će se nastojati prikazati na koji način se utjecalo na oblikovanje javnog mnijenja u spomenutom vremenskom intervalu. Novinski članci pratit će se kronološki do sredine kolovoza 1995., a zatim će biti obrađivani prema pojedinim cjelinama, poput zbivanja na pojedinom ratištu, izjava vojnika i izbjeglica, reakcija krajinskih političara, komentatorskih analiza, ponovno kronološki unutar same cjeline. Valja napomenuti da u knjižnici OSA (Open Society Archives) u Budimpešti, gdje je ovo novinsko gradivo pregledano, nedostaju izdanja *Politike* za rujan 1995. godine, zbog čega je to razdoblje *Politikina* pisanja ovdje ostalo neobrađeno.

Stanje prije "Oluje", njezin početak i prve reakcije

Krajem srpnja 1995. srbijanski tisak pozorno prati stanje u kninskom zaleđu, gdje postrojbe Hrvatske vojske i Hrvatskog vijeća obrane (HVO) napreduju prema Bosanskom Grahovu i Glamoču. Već 29. srpnja na naslovnici *Večernjih novosti* stoji: "Okupirani Grahovo i Glamoč", a u podnaslovu, "Agresija Hrvatske na RSK i RS", dok se u istom članku iz Knina javlja o pokretima velikoga dijela stanovništva koje, u "očekivanju hrvatske agresije", kreće prema sigurnijim mjestima, dok su se "đaci i studenti uputili prema Beogradu".¹ Jedan vozač autobusa iz Banjaluke, svjedoči da "ljudi beže na sigurno (...) ne samo iz Glamoča i Grahova, već i iz Drvara, Šipova, Jajca, Knina, Vojnića, Korenice".²

Odgovor krajinskih vlasti na napredovanje hrvatskih snaga bilo je proglašenje ratnoga stanja o čemu su *Večernje novosti* izvijestile 30. srpnja. Tako su čitatelji mogli doznati da je 28. srpnja Vrhovni savjet obrane RSK proglasio ratno stanje na "čitavoj teritoriji RSK" uz obrazloženje: "zbog hrvatske okupacije Grahova koja ugrožava vitalne interese i bezbednost RSK, i zbog koncentrisanja trupa Hrvatske vojske na više pravaca prema granici sa RSK". Također je odlučeno da Vlada RSK bude u stalnome zasjedanju, te je odlukom MUP-a RSK na "čitavoj teritoriji Republike uveden policijski čas u vremenu od 22 do 5 ujutru".³

Neuspjesi SVK i Vojske Republike Srpske (VRS) u kninskom zaleđu pokušavaju se ublažiti povremenim izvješćima o stanju na ratištu, najčešće iz

¹ Boro Marić, "Okupirani Grahovo i Glamoč", *Večernje novosti*, 29. 7. 1995., 5.

² M. M., "Tuga za ognjištem", *Večernje novosti*, 31. 7. 1995., 6.

³ M. Bošnjak, "Proglašeno ratno stanje", *Večernje novosti*, 30. 7. 1995., 5.

Glavnog štaba VRS. U njima se vrlo često koriste formulacije o "žestokome otporu" srpskih snaga i "znatnim gubicima" na hrvatskoj strani. Dok *Večernje novosti* navode iz takvih izvješća, nerijetko punih netočnih informacija pogodnih za zvučne naslove, nastoje iskoristiti i utkati u članke, uredništvo *Politike* donosi ih u posebnome okviru, gotovo uvijek s naznakom o čemu je riječ i tko je izvor. Jedan od primjera je članak u *Večernjim novostima*, "Tuđmanova Pirova pobjeda", gdje se od "krugova bliskih" VRS doznaje da su hrvatske snage u protekla tri dana na grahovsko-glamočkom ratištu imale 250 poginulih i 600 ranjenih vojnika, te su 7. (varaždinskoj) i 4. (splitskoj) gardijskoj brigadi "naneseni teški gubici". Nadalje, tvrdi se da je zbog 70 poginulih pripadnika 4. gardijske brigade u Splitu došlo do demonstracija i razbijanja prozora na zgradi Zbornoga područja Split, a da je 7. gardijska brigada već "prvog dana borbi zamijenjena i izvučena s ratišta".⁴ Preuveličane i netočne brojke o teškim gubicima hrvatske strane i proturatnim demonstracijama očito su u srbijanskoj javnosti trebale amortizirati brz slom srpskih snaga na grahovsko-glamočkom ratištu. Sljedećih dana, u raščlambi brojke od 250 poginulih, može se doznati da su u "ustaškim formacijama" poginula "64 crnokošuljaša" iz 4. gardijske brigade, u "kojoj su isključivo profesionalci".⁵ Jedan od rijetkih primjera kada se otvoreno piše o srpskim gubicima jest preneseni intervju, kojega je predsjednik Federacije Bosne i Hercegovine Krešimir Zubak dao zagrebačkom *Vjesniku* gdje je, najavljujući daljnje hrvatske akcije, spomenuo brojku od 250 poginulih Srba u dotadašnjim borbama.⁶

Diplomatski pokušaj reakcije krajinskih vlasti na najnovije događaje predstavlja pismo predsjednika RSK Milana Martića upućeno 29. srpnja Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda, u kojemu upozorava na "genocidnu kampanju hrvatske armije protiv RSK", tražeći reakciju međunarodne zajednice.⁷ Pojedini iz ovog pisma objavile su *Večernje novosti* u članku "Masakr po naredbi vrhovnika", uz podnaslov: "monstruoza ubistva srpskih beba i žena". Martić nastoji podsjetiti na događaje u zapadnoj Slavoniji početkom svibnja 1995., kada je "ubijeno 6000 civila i 20000 zauvek proterano sa svojih vekovnih ognjišta". U tekstu se poimenično navodi 21 osoba, među njima i djeca, koje su hrvatski vojnici navodno ubili tijekom operacije "Bljesak". Uz "glavnog naredboдавca", hrvatskog predsjednika Franju Tuđmana, operacijom su "komandovali hrvatski general-majori Marijan Marković, Mladen Markoč i Petar Stipetić".⁸

Krajem srpnja Martić je s komandantom SVK Milom Mrkšićem posjetio postrojbe na Dinari, izjavivši da bi "malo vjerojatan" hrvatski napad bio "sulud potez", za koji je Hrvatskoj potrebno barem 50.000 vojnika. Martić je također izjavio da mu je predsjednik Srbije Slobodan Milošević rekao da Srbija "neće

⁴ B. Marić, G. Maunaga, "Tuđmanova Pirova pobjeda", *Večernje novosti*, 1. 8. 1995., 5.

⁵ B.M., G. M., "Crni barjak nad Marjanom", *Večernje novosti*, 2. 8. 1995., 5.

⁶ R. Arsenić, "Hrvati okupiraju srpska naselja", *Politika*, 2. 8. 1995., 7.

⁷ "Sprečite zločine", *Večernje novosti*, 30. VII. 1995., 5.

⁸ D.D., "Masakr po naredbi vrhovnika", *Večernje novosti*, 1. 8. 1995., 4. Prezimena hrvatskih časnika, Marekovića i Markača krivo su navedena.

biti ravnodušna na eventualnu hrvatsku ofanzivu na RSK"⁹ Uz ovaj članak u svrhu podizanja morala izvještava se da su navedeni istodobno bili u Kninu kad su ondje boravili komandant VRS Ratko Mladić, patrijarh Srpske pravoslavne crkve Pavle s nekoliko episkopa, te Jasuši Akaši, posebni izaslanik glavnoga tajnika UN-a za područje bivše Jugoslavije. Dok se dolazak prve dvojice može povezati sa željom za pružanjem podrške krajinskim Srbima, Akašijev dolazak bio je u funkciji postizanja dogovora oko "uzdržavanja od ratnih dejstava i smirivanja tenzija na relaciji Zagreb - Knin".¹⁰

Najveći prostor diplomatsko-političkom pokušaju rješenja problema, odnosno pregovorima u Ženevi i njihovom značaju dan je u komentaru Radovana Kovačevića u *Politici*. U analizi sastava krajiške delegacije u Ženevi primjećuje kako je bilo za očekivati, obzirom na položaj u kojem se nalazi RSK, njezin najjači mogući sastav. Delegaciju su sačinjavali, kao šef, Ilija Prijić, bivši ministar unutrašnjih poslova u Mikelićevoj vladi i trenutni savjetnik Milana Martića, Lazar Macura, još jedan Martićev savjetnik, Milivoj Vojnović, ministar vanjskih poslova u Babićevoj vladi, "početnik u ovome poslu", i konačno, general Mile Novaković, bivši komandant SVK. Osim čuđenja njezinim sastavom, Kovačević ne navodi razloge ovako slabe delegacije. Ističe se da razgovori protječu u "znaku ultimatumu" i "arogancije" Hrvatske, temeljene na suglasnosti velikih sila, prije svega Sjedinjenih Američkih Država i Njemačke. Kovačević objektivno sagledava trenutni položaj RSK, te zaključuje kako je "Knin sebe nakon nekih poteza doveo u nepovoljan položaj", dodajući da je prošlo vrijeme kada je "zahvaljujući spretnosti tadašnje pregovaračke ekipe" RSK imala gotovo ravnopravan položaj pred međunarodnom zajednicom. Međutim, okolnosti su se promijenile. Došla je nova Babićeva vlada, pali su Grahovo i Glamoč, a prijašnji "odlučni protivnici" pregovora, Martić i Babić, morali su proživljavati "gorke trenutke dok se na Palama slavilo zauzimanje Srebrenice i Žepe", jer su hrvatske snage, bez značajnijeg otpora VRS, nadirale Dinarom. Kovačević pristanak na pregovore naziva iznuđenim. Zaključuje kako se delegacija RSK u Ženevi ne može nadati pozitivnom ishodu jer, među ostalim, nema "kontinuitet pregovaranja". Trenutnoj vlasti u Kninu zamjera "loš koncept" prekida gospodarskih pregovora sa Zagrebom koje su podržavali Jugoslavija i međunarodna zajednica, te suradnju s Palama, koje ne mogu riješiti "problem RSK na čitavoj teritoriji".¹¹

Već ovdje mogu se uočiti stajališta koja će kasnije, u pokušajima raščlambe poraza RSK, postati temeljna u srbijanskom tisku. Ključna zamjerka je na suradnji Knina i Pala, odnosno nepristajanju na "miroljubivu politiku" službenog Beograda. Loš odnos Beograda i vodstva Republike Srpske, zbog njezinog neprihvatanja mirovnog plana za Bosnu i Hercegovinu, proširio se na vodstvo krajinskih Srba. Ta činjenica došla je do izražaja nakon pada vlade Borislava Mikelića i postavljanja za premijera Milana Babića, koji je još 1992.

⁹ M. Bošnjak, "Suludo ali moguće", *Večernje novosti*, 31. 7. 1995., 6.

¹⁰ M. Bošnjak, "Mir u šest tačaka", *Večernje novosti*, 31. 7. 1995., 7.

¹¹ Radovan Kovačević, "U senci ultimatumu", *Politika*, 3. 8. 1995., 7.

ušao u sukob s Beogradom zbog tvrdoglavog odbijanja Vanceova mirovnoga plana. Istodobno, u proljeće 1995., intenzivirani su dogovori RSK i Republike Srpske o ujedinjenju.¹² Grijeħ RSK, dakle, postaje dvostruk, otjeran je Mikelić, "čovjek pregovora", a ulazi se u tijesne veze s Palama i Karadžićem koji ne kotiraju dobro niti u Beogradu, niti u međunarodnoj zajednici. U ovome svjetlu, Martićeva izjava na Dinari kako ima Miloševiću podršku može se smatrati zavaravanjem sebe i krajinske javnosti.

"Krenuli i domobrani"¹³, "Rat nikad nije bio bliži"¹⁴, "Pozivi stižu u zoru"¹⁵, "Sve spremno za napad"¹⁶, "Ratni bubnjevi Zagreba"¹⁷, neki su od naslova u *Večernjim novostima* i *Politici* u prvim danima kolovoza, kojima se čitateljima nastoji prikazati "ratna psihoza" u Hrvatskoj. Glavni oslonci informiranja su redovni dopisnici iz Zagreba. Za *Politiku* izvještava stalni dopisnik Radoje Arsenić, a za *Večernje novosti* Milenko Predragović. Oni izvještavaju da do napada Hrvatske vojske može doći svakog trenutka. Znatan prostor daje se informacijama o provedbi hrvatske mobilizacije i "priprema za rat". Vijesti koje sadržavaju naznake o neposluhu ili neodazivanju mobilizacijskom pozivu na hrvatskoj strani predstavljaju se gotovo kao pravilo i daje im se značaj koji uvelike nadilazi njihovu stvarnu važnost. Ovakve vijesti mogu se svrstati u istu skupinu s vijestima o demonstracijama u Splitu zbog masovnih pogibija hrvatskih vojnika. Tako se piše o provođenju "prisilne mobilizacije" u Istri, koja nailazi na "izrazit otpor", što rezultira "stotinama dezertera u inostranstvo", te da je prisilno mobiliziran i Damir Kajin, potpredsjednik Istarskog demokratskog sabora (IDS), "najuticajnije stranke na poluostrvu koje se bori za punu političku, privrednu i teritorijalnu autonomiju Istre. Na udaru "prisilne mobilizacije" nalaze se i "funkcioneri stranaka i organizacija koje nisu po volji vlastima", predstavnici Srba u Osijeku i Rijeci, dok se "aktivisti i funkcioneri" vladajuće Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) ne šalju na ratište.¹⁸ Stalni dopisnik *Večernjih novosti* iz Zagreba Milenko Predragović upušta se u analizu hrvatskih vojnih poteza i mogućeg scenarija u slučaju napada. Kategorički tvrdi da "Tuđman ne može da računa na uspeħ s vojnicima koji su četiri godine ležali u rovovima ili bili rezervisti". To obrazlaže činjenicom da do raspleta neće doći na Banovini i Kordunu, nego na području Grahova, Glamoča i Drvara jer upravo tamo Tuđman drži glavninu svojih najboljih snaga. Prema Predragoviću, SVK je veliku snagu dobila u liku novoga glavnog komandanta Mile Mrkšića, koji je "strategijom brze pokretljivosti značajno promijenio taktiku SVK omogućivši joj udare po dubini hrvatskog teritorija".¹⁹

¹² Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Zagreb, 1995., 482.; Milisav SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, Bad Vilbel, 2001., 159-160, 168-169.

¹³ "Krenuli i domobrani", *Večernje novosti*, 4. 8. 1995., 5.

¹⁴ "Rat nikad nije bio bliži" *Politika*, 4. 8. 1995., 7.

¹⁵ Radoje Arsenić, "Pozivi stižu u zoru", *Politika*, 4. 8. 1995., 7.

¹⁶ "Sve spremno za napad", *Politika*, 2. 8. 1995., 7.

¹⁷ M.Bošnjak, "Ratni bubnjevi Zagreba", *Večernje novosti*, 2. 8. 1995.

¹⁸ Radoje Arsenić, "Pozivi stižu u zoru", *Politika*, 4. 8. 1995., 7.

¹⁹ Milenko Predragović, "Muke po Franji", *Večernje novosti*, 4. 8. 1995., 5.

Prve vijesti o početku hrvatskog napada u beogradskim dnevnim listovima pojavljuju se u izdanjima od 5. kolovoza. "Udar sa 100.000 vojnika" široko je razvučen naslov toga dana u *Večernjim novostima*, dok je glavni naslov *Politike* "Na Knin palo više od 2.000 granata". U prvim izvještajima o vojnim djelovanjima držanje srpske obrane ocjenjuje se "stabilnim". Komandant SVK, Mile Mrkšić, dao je 4. kolovoza izjavu Radio Beogradu: "Ni selo nije palo, naša vojska sigurno drži linije, nije bilo krupnih prodora HV-a, jedino imamo problema na pravcu Grahovo-Knin, gde idu najelitnije ustaške snage. Naneli smo značajne gubitke HV-u, pokušaji prodora su zaustavljeni, a jedinice vraćene u početne položaje, posebno u rejonu Banije i Korduna. Petrinja nije pala".²⁰ Prema priopćenju Glavnog štaba SVK koje *Politika* prenosi u cijelosti moglo bi se zaključiti kako se u problemima zapravo nalaze hrvatske snage koje u bezuspješnim pješачkim napadima trpe "velike žrtve" te da je SVK u "kontraofenzivnim dejstvima zarobila veći broj hrvatskih vojnika".²¹ Prema istom izvoru u Hrvatskoj vlada "paničan strah" od srpskog raketiranja. Poziv hrvatskog predsjednika Tuđmana građanima srpske nacionalnosti da ostanu u svojim domovima ocijenjen je kao "mešavina uvreda, cinizma i patetike".²²

Pad Knina, glavnoga grada RSK, isprva se u *Večernjim novostima* prikazuje kao "povlačenje SVK na rezervne položaje", no već na sljedećim stranicama doznaje se za snimke Hrvatske televizije iz Knina koje prikazuju zauzeti grad: "Prema snimcima sa nekoliko glavnih ulica Knina ne primećuju se tragovi većih oružanih sukoba. Polomljeno je samo nekoliko drveća, a tenkovi i vojska zauzeli su celi grad".²³ Sasvim je drugačije, na istoj stranici, "okupaciju" Knina potvrdio i Slobodan Jarčević, savjetnik Milana Martića, napominjući kako u Kninu ne postoji ni jedna zgrada koja nije gađana.²⁴ U izvještajima s ratišta u *Politici*, pozivajući se na javljanja hrvatskog radija, ipak se priznaju određeni hrvatski uspjesi i pucanje crta srpske obrane na tri pravca, drniškom, strmičko-dinarskom i benkovačkom, te u Lici, gdje zajedno djeluju hrvatske snage i Armija BiH.²⁵

Slobodan Jarčević prvi je dužnosnik RSK, ne računajući vojne izvore, koji u prvim danima sukoba istupa u medijima. Oglašava se putem pisanih priopćenja ili izjavama za agencije. Evakuaciju srpskoga stanovništva i velik broj izbjeglica, događaj koji i danas izaziva oprečna tumačenja na hrvatskoj i srpskoj strani, Jarčević je objasnio već u prvom obraćanju javnosti pojasnivši da je "evakuaciju civilnog stanovništva iz gradova naredio SVK", te da ostaju samo vojnici. Pojašnjava da je odluka o evakuaciji donijeta u noći s petka na subotu, odnosno s 4. na 5. kolovoz, jer je ocijenjeno da su civili glavna meta "hrvatske

²⁰ M. M, M. A., "Ni selo nije palo", *Večernje novosti*, 5. 8. 1995., 3.

²¹ M. Č., "Zarobljeno mnogo hrvatskih vojnika", *Politika*, 5. 8. 1995., 7.

²² M. Predragović, "Tuđman nudi amnestiju", *Večernje novosti*, 5. 8. 1995., 8.

²³ Sl. P., "Snimci iz Knina", *Večernje novosti*, 6. 8. 1995., 5.

²⁴ M. A., "Egzodus naroda", *Večernje novosti*, 6. 8. 1995., 5.

²⁵ "Srbi se povukli iz Knina, a vojna komanda SVK prešla na rezervni položaj", *Politika*, 6. 8. 1995., 1.

agresije". U vezi s ovim Jarčević je najavio: "Sto hiljada izbeglica biće upućeno iz RSK u SRJ (Savezna republika Jugoslavija), zato što u gradovima i selima više ne postoje uslovi za život, našem narodu nije preostalo ništa drugo osim egzodusa".²⁶ Pitanje evakuacije i neočekivano velikog broja izbeglica u kratkom vremenu postat će česta tema novinskih napisa. Milan Martić, nakon što je izbjegao na područje Republike Srpske, javlja se proglasima kojima vojno sposobne i "patriote iz Jugoslavije i raseljenja" poziva na borbu tražeći da ne prihvate "okupaciju svojih vekovnih pradedovskih ognjišta". Stigavši u Banja Luku Martić je svoj položaj komentirao na sljedeći način: "Iako sam trenutno u poziciji Jasera Arafata, ubijeden sam da ću se pobjednički vratiti, jer dobro znam mentalitet svog naroda", objasnivši temelje optimizma: "do sada smo bili opterećeni civilnim stanovništvom, a kada krenemo da oslobađamo svoje prostore, Hrvati će biti u obrnutoj situaciji i vratićemo im milo za drago".²⁷ S druge strane, Milan Babić koji se nalazi u Beogradu zaprepašten je činjenicom da su Glavni štab SVK i predsjednik Martić naredili "opštu evakuaciju stanovništva i povlačenje vojske".²⁸ Nakon nekoliko dana Martić je ove navode opovrgnuo, ustvrdivši da je samo izdao naredbu o sklanjanju stanovništva u okolna sela, a da o povlačenju vojske "nije bilo ni reči".²⁹

Naslov "Hrvatska bez Srba" ocrtava i zaključak komentatora *Večernjih novosti* Ratka Bubala, koji pokušava objasniti ciljeve hrvatske politike. Koristeći pojedine citate hrvatskih političara dokazuje hrvatsku "ekspanzionističku politiku" i ocjenjuje da konačni cilj nije reintegracija područja koja su držali Srbi, nego stvaranje "etnički čiste Hrvatske" bez Srba. Članak je popraćen fotografijom predsjednika Tuđmana s mimohoda održanog 30. svibnja 1995., uz opasku "veliki diktator".³⁰

Nakon što je postalo očito da srpske snage gube bitku s hrvatskima, pozornost se usmjerava na malobrojne džepove srpskog otpora, a puno više na problematiku izbeglica. S teških pitanja vojnog poraza težište se prebacuje na učinke hrvatskih napada koji su, prema pisanju srbijanskih dnevnika, bili popraćeni brojnim ratnim zločinima. U tome prednjače *Večernje novosti* koje odabirom naslova, fotografija i upotrebom pojmova nastoje utjecati na čitateljstvo i senzibilizirati ga na stradanja sunarodnjaka s jedne strane i sasvim sigurno, izazvati ogorčenje prema "hrvatskom agresoru". Međutim, nerijetko se događa da zvučne riječi iz naslova nemaju činjenično uporište u samom tekstu članka. Tako je moguće naići na ovakve naslove i podnaslove, "Izbeglice svedoče o masakru nejači u Glini",³¹ a 8. kolovoza na naslovnici je objavljen naslov: "Pokolj izbeglica", pri čemu se navodi da su postrojbe 5. korpusa Armije Bosne i Hercegovine u Topuskom započele masovne pokolje srpskih izbeglica

²⁶ "Naredena evakuacija", "Egzodus naroda", *Večernje novosti*, 6. 8. 1995., 3, 5.

²⁷ "Vraćamo se u Krajinu", *Večernje novosti* 10. 8. 1995., 4.

²⁸ "Povlačenje umesto borbe", *Večernje novosti*, 9. 8. 1995., 4.

²⁹ "Nisam naredio povlačenje vojske", *Politika*, 13. 8. 1995., 7.

³⁰ Ratko Bubalo, "Hrvatska bez Srba", *Večernje novosti*, 6. 8. 1995., 8.

³¹ Milena Marković, „Život u zavežljaju“, *Večernje novosti*, 7. 8. 1995., 5.

i blokiranih srpskih vojnika, čemu su pridonijeli Hrvati koji su odugovlačili s evakuacijom izbjeglica i koji "guraju muslimane da čine zločine". Izvor je "hitno i dramatično saopštenje" koje je "Tanjugu" dao Slobodan Jarčević.³² U *Večernjim novostima* od 10. kolovoza govori se o "masakru nad nemoćnima", odnosno hrvatskome granatiranju kolone izbjeglica na mostu na Uni između Bosanskog Novog i Dvora na Uni gdje su navodno poginule četiri osobe.³³ "Spaljuju žive" naslov je koji se pruža preko cijele stranice, no u samome tekstu koji sadrži uglavnom izjave izbjeglica nema spomena o spaljivanju živih ili mrtvih. Kao osnova za naslov poslužila je izjava starca iz Plaškog, koji je izjavio: "Ovim ustašama nisu ravni oni iz četrdesetprve. Oni su klali i punili jame, ovi spaljuju žive".³⁴

Ipak, najveći broj članaka u obje tiskovine u sljedećim tjednima obilježiti će napisi o velikom broju izbjeglica iz RSK. U središtu pažnje naći će se njihove sudbine, poteškoće na koje su nailazili putem, problemi prijevoza, prihvata, organizacije boravka, kao i drugi vidovi izbjegličkog života. Prve vijesti o kolumnama izbjeglica u beogradskom tisku pojavljuju se 6. Kolovoza u *Večernjim novostima*.³⁵ Izbeglička tematika nerijetko zauzima dvije trećine pojedinog izdanja novina. U tim člancima ističu se reportaže novinara koji su se i sami zatekli među izbjeglicama.³⁶ Iz njih je moguće doznati pojedinosti o tome kada su i u kojim okolnostima krenuli, što se događalo putem i koje je njihovo viđenje pada RSK. Novine otvaraju posebne rubrike i stranice namijenjene izbjeglicama gdje ih se obavještava o pružanju pomoći, spajanju obitelji, pronalascima nestalih i slično.³⁷

Iz svjedočenja vojnika u zbjegu moguće je fragmentarno saznati pojedinosti o borbenim djelovanjima i okolnostima napuštanja položaja. U izjavama običnih vojnika primjetna je nevjerica i razočaranje, ponajviše svojim vođama koji su ih uvjerali u suprotno od onoga što se na kraju dogodilo. Nekolicina vojnika iz okolice Knina prepričava svoje viđenje borbi. Tako je Željko Šolaja iz Vrbnika izjavio: "Tukli su nas kišom granata s Dinare i Miljevačkog platoa, na ustaše nismo ispalili ni pešadijskog metka, zauzeli su Knin kad je već bio pust grad", dodajući da je u Kninu pogođeno vozilo Hitne pomoći u kojem je smrtno stradalo troje ljudi, te da je pogođena stanica milicije gdje je poginulo

³² "Pokolj izbjeglica", *Večernje novosti*, 8. 8. 1995., 1, 3.

³³ "Masakr nad nemoćnima", *Večernje novosti*, 10. 8. 1995., 3.

³⁴ Stevan Matić, "Spaljuju žive", *Večernje novosti*, 11. 8. 1995., 8.

³⁵ "Sto hiljada u koloni", *Večernje novosti*, 6. 8. 1995., 1.

³⁶ Vlastimir Popović, "Kolona tuge i čemera", *Večernje novosti*, 8. 8. 1995., 11.; Miroslav Stefanović, "Široka duša ravnice", *Večernje novosti*, 13. 8. 1995., 5.; J. Radosavljević, "Putuju karavani unesrećenog naroda", *Politika*, 10. 8. 1995., 11.; Aleksandar Apostolovski, "Začelje kolone pripada sirotinji", *Politika*, 13. 8. 1995., 11.; Dušan Pejak, "Ne može se živeti bez nade", *Politika*, 14. 8. 1995., 13.

³⁷ S. R., A. R., "Svaka pomoć je dobrodošla", *Večernje novosti*, 9. 8. 1995., 6.; S. R., "Beskrajne poruke", *Večernje novosti*, 11. 8. 1995., 6.; T. R. S., "Spiskovi sve duži", *Večernje novosti*, 14. 8. 1995., 6.; "Nova stranica nesreće", *Večernje novosti*, 17. 8. 1995., 21.

"30 milicionara".³⁸ Jovan Ćosić koji se borio na Dinari izjavljuje da nisu dobivali granate iz skladišta. Razočaran dodaje: "nije to bilo povlačenje, bio je to beg! Kakav rezervni položaj!? Nikakav rezervni položaj i nije bio predviđen".³⁹ Izjave čelnika RSK o povratku u borbu opovrgava Petar Šolić: "Nitko nas sposobne na granici s Drinom ne zadržava da se borimo, valjda i oni shvataju da više nemamo državu".⁴⁰ Nikola i Zdravko Pašić, pripadnici 75. motorizirane brigade iz Drniša tvrde kako je usprkos činjenici da se brigada držala, stigla "komanda da se moramo povući". Prema njihovoj ocjeni strateška mjesta su izgubljena mnogo ranije: "Mesecima su se po celu noć čuli buldožeri koji su pravili put ka vrhu Dinare a ništa nije preduzimano da se to spreči".⁴¹ Slične priče daju vojnici iz drugih dijelova RSK. Tako Mirko Đukić s Korduna izjavljuje da je 6. kolovoza vojsci rečeno da se povlači, zajedno s civilima. Zanimljiv je i njegov opis događaja u Topuskom: "U obruču u Topuskom, saznali smo da muslimani kod Gline kolju redom. Nastao je kaos, plač, jauk, naoružani i pijani vojnici prijete, dvojica su se ubila. Onda je policija s Korduna zavela red. Tukli su motkama...".⁴² Pojedinci iskazuju razočaranje zapovjednicima i kaosom koji je na vidjelo iznio dugogodišnje organizacijske i kadrovske probleme SVK na koje je vrlo jasno u svojoj knjizi ukazao general SVK Milisav Sekulić.⁴³ U izjavama toga tipa nerijetko se spominje izdaja od strane "komandanata i viših oficira koji su naredili da napustimo područje, a oružje i oruđe uništimo, moj komandant bataljuna, Perica Kutlić, švercovaio je margarinom u Banjaluci, samo su sticali kapital".⁴⁴ Slikovit opis jedne ratne epizode dao je Stevo Borojević koji je prema vlastitim riječima dva dana na Strmenu kod Sunje bez hrane i vode, s odredom u zasjedi, čekao prodor hrvatskih vojnika: "Sa barjakom išli su golobradi mladići, kao na pijanku. Bilo mi je žao da takve momke nazovem neprijateljima. Govorili su jedan drugom: kaj se bojiš! Četnici su pobjegli! Svi su ostali na putu kao pokošena mlada trava u livadi. Prokleti rat i onaj ko ga nametnuo!"⁴⁵ Pripadnik specijalne jedinice Milovan Vukobratović ističe dvije stvari koje su ga natjerale u kolonu: "neophodnost da doprate nejač u Srbiju i nepostojanje organizovane odbrane". Ogorčen je brzim napuštanjem položaja: "zašto se nismo borili ni koliko dobro lovačko udruženje? I zašto smo uopšte potpaljivani nacionalnom idejom, a potom napušteni? Mi nikada nismo ni imali pravu državnu organizaciju, pa s toga ni odbranu. To vidimo sada, kada je sasvim kasno za takvo iskustvo".⁴⁶

³⁸ S. Matic, "Granatama na civile", *Večernje novosti*, 8. 8. 1995., 7. Podaci o stradalima nisu potvrđeni u ostalim izvorima.

³⁹ Vlastimir Popović, "Kolona tuge i čemera", *Večernje novosti*, 8. 8. 1995., 11.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ J. Radosavljević, "Primio celo selo", *Politika*, 12. 8. 1995., 13.

⁴² Milena Marković, "Kroz psovke i batine", *Večernje novosti*, 15. 8. 1995., 7.

⁴³ M. SEKULIĆ, n. dj., 135.-155.

⁴⁴ Stevan Matic, "U kuću - čitav svet", *Večernje novosti*, 16. 8. 1995., 7.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ D. Dragičević, "Na drumovima ceo jedan narod", *Politika*, 9. 8. 1995., 11.

Slična mješavina nevjerice, razočaranja i ogorčenja karakterizira i izjave izbjeglih civila. U iskazima starijih izbjeglica često se može čuti o "drugoj bežaniji od ustaške kame". Osobito se ne može zaobići ohrabriranje naroda od strane vođa pobunjenih Srba da će pomoć navodno stići iz Republike Srpske i SR Jugoslavije. U tome smislu mogle su se pročitati izjave poput "kako je moguće da je Knin pao? (...) pa nas je 15 miliona, a njih 3. Još uvek nitko ne shvata što se zapravo desilo".⁴⁷ Neki su, pak, tvrdili kako su hrvatskim teškim naoružanjem "komandovali ili su rukovali američki vojnici iz vijetnamskog rata i nemački instruktori".⁴⁸ Vrlo negativno se određuju prema "vođama", za koje smatraju da su "prvi pobjegli", da su "sejali iluzije", "nedelju dana pre naše bežanije izvukli su se lokalni moćnici, znali su da će Knin napustiti i naredili svojoj deci da nikom ne pričaju" ili "glavešine su otišle prve, sirotinja poslednja".⁴⁹ Neki su ogorčeni na "nadležne" što im nisu dali ni jedan sat za "egzodus".⁵⁰ U vezi s organiziranom evakuacijom izbjeglice navode: "Sve se dogodilo u trenu, u magnovenju. Naređeno je da stanovništvo napusti svoje domove".⁵¹ Problem evakuacije, odnosno naglog napuštanja RSK od civilnog stanovništva dobit će značajan prostor u budućim analizama i komentarima. Još jedan aspekt primjetan u iskazima civila jest odnos prema Hrvatskoj vojsci, općenito Hrvatima i onome što su ostavili iza sebe. Primjer pružaju naslovi poput: "Ustaše sve pale", "Bekstvo iz pakla", "Kakav je to narod".⁵² Trudnica iz jedne kolone izjavila je: "vreme za porođaj bilo je pre 14 dana, valjda se organizam sam obezbedio i odložio porođaj u tako nakaznoj sredini kao što je Hrvatska za Srbe".⁵³

Ovdje se može osvrnuti na još dvije skupine izjava srpskih izbjeglica koje su često citirane u beogradskim novinama. Radi se o "strahu od šahovnice" i povratku u Hrvatsku. U tom smislu mogle su se čuti izjave: "U Knin sa šahovnicom mi se više ne vraćamo. Tamo nema života",⁵⁴ ili "tamo nam, pod šahovnicom, povratka nema".⁵⁵ Slično govori Bogdan Vezmar iz Like: "Sve je ostalo, ne verujem da ćemo se ikada tamo vratiti".⁵⁶ Nedostatak želje i vjere u povratak često se pojavljuje u izjavama izbjeglica. Tomu je svakako pridonio i snažan animozitet prema hrvatskoj vlasti, razvijan kod srpskoga stanovništva tijekom prethodnih pet godina.⁵⁷ Tako se navodi izjava o Dušanu Manojloviću

⁴⁷ Sandra Gucijan, "Vođe pobjegle pre naroda", *Politika*, 10. 8. 1995., 19.

⁴⁸ S. Matic, "Vođe sejale iluzije", *Večernje novosti*, 12. 8. 1995., 6.

⁴⁹ Aleksandar Apostolovski, "Glavešine su otišle prve, sirotinja poslednja", *Politika*, 9. 8. 1995., 17.

⁵⁰ Sl. Pešević, "Vode, hleba i benzina", *Večernje novosti*, 8. 8. 1995., 7.

⁵¹ Miroslav Stefanović, "Sine, ovo je tvoja zemlja!", *Večernje novosti*, 11. 8. 1995., 22.

⁵² *Večernje novosti*, 13. 8. 1995., 18.

⁵³ D. Dragičević, "Golgota na putu kroz Hrvatsku", *Politika*, 11. 8. 1995., 11.

⁵⁴ B. N., "Tuga velika, zavežljaj mali", *Večernje novosti*, 9. 8. 1995., 19.

⁵⁵ "Nema povratka", *Večernje novosti*, 13. 8. 1995., 18.

⁵⁶ J. Radosavljević, "Putuju karavani unesrećenog naroda", *Politika*, 10. 8. 1995., 11.

⁵⁷ O tome opširnije: N. BARIĆ, n. dj., 535.-542.

iz okolice Knina, koji je 4. kolovoza uzeo pušku da se bori, a "kad zagusti spaliće kuću i pobeći kao pre 50 godina".⁵⁸

Među reportažama o izbjegličkim sudbinama osobito česte bile su one o "deci - vozačima", koji su, unatoč velikim naporima, samostalno uspjeli do Srbije dovesti kamion, automobil ili traktor.⁵⁹ Od reportaža novinara koji su se zatekli u koloni vrijedi izdvojiti niz reportaža Milorada Bošnjaka.⁶⁰ One su pod naslovom "S izbjeglicama od Knina do Pavlovića ćuprije", objavljene u *Večernjim novostima* od 12. do 14. kolovoza. Ovdje će se prikazati prva reportaža u kojoj opisuje događaje u Kninu 4. kolovoza. Navodi da su tekliči Civilne zaštite oko 19 sati počeli obavještavati Kninjane "da iz ovih stopa moraju da odu iz grada", da je to naredba "koja je za sat dva prostrujala širom RSK". Obrazloženje je glasilo da se evakuacija vrši iz preventivnih, sigurnosnih razloga, jer će i borcima na frontu biti lakše kad znaju da su im obitelji na sigurnome u Lici, te da je gotovo istog trenutka kada se gradom proširila naredba, "hrvatska artiljerija s Dinare i Miljevaca začutala". U noći 5. kolovoza civilima se priključuju postrojbe SVK. Navodi da je Vrhovinskoj brigadi (50. pješadijskoj brigadi 15. ličkog korpusa) zapovijed za povlačenje stigla u jedan sat u noći, šest sati nakon što je takva zapovijed dana civilima. Tvrdnje časnika UN-a u Kninu s konferencije za novinare 4. kolovoza kako ih je to jutro u 3.50 Glavni stožer Hrvatske vojske obavijestio o početku napada smatra netočnima. Prema Bošnjakovim saznanjima, upozorenje UN-u stiglo je još prethodnu večer oko 20 sati, a nekolicina ljudi iz UN-a ili kako ih Bošnjak naziva "prosrpski orijentirane krtice", odmah ga je prosljedilo SVK. Istu informaciju doznali su novinari okupljeni u informativnoj agenciji RSK "Iskra". Izvjestitelji su još od kraja srpnja bili organizirani u "informativni pul", smješten u kninskome Domu vojske. Ondje je na dan napada "prispelo tek nekoliko novinara", a "čelnici pula zbrisali su več uoči napada", ne osiguravši preostalim novinarima primjerene uvjete za rad. Veze s Beogradom, još od pada Grahova, mogle su se uspostaviti jedino putem "vojnog specijala", a kninskoj radijskoj postaji nije omogućeno emitiranje s rezervne, ratne lokacije. Tek 12 sati nakon početka napada, "grupa hrabrih tehničara spojila je žice u podrumu". Napominje da u stalnom izvještavanju o nepromijenjenom stanju na bojištu vijesti "nisu bile garnirane propagandno - psihološkim ciljem". Priznaje da nisu objavili neslužbenu vijest da je popustila obrana Knina na području Crvene zemlje. Članak

⁵⁸ A. Apostolovski, "Ceo zaselak u šleperu", *Politika*, 8. 8. 1995., 11.

⁵⁹ Vidi članke: Dušan Pejak, „Kad su deca bila odrasli“, *Politika*, 13. 8.1995., 11; Ć. Berar, „Dečak za volanom traktora“, *Politika*, 17. 8.1995., 13; Milorad Vukotić, „Dete jače od zla“, *Večernje novosti*, 17. 8. 1995., 13.

⁶⁰ Ime Milorada Bošnjaka (Udbina, 1960.) nalazi se na popisu kojim Ministarstvo informiranja RSK u lipnju 1993. moli Ministarstvo obrane da 67 vojnih obveznika novinarskih i programsko-tehničkih kadrova "neophodnih za rad u informisanju u uslovima neposredne ratne opasnosti", rasporedi na ratnu obavezu u Državni informativni pul RSK. Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, RSK, Ministarstvo obrane, Broj: 04 649-1/93, 10. 06. 1993., kut. 6.

završava razočaravajućim zaključkom: "Usprkos tome, na opšte iznenađenje naređena je evakuacija".⁶¹

Večernje novosti predstavile su 8. kolovoza anketno istraživanje javnoga mnijenja informativne agencije "Ipres", o problematici izbjeglica iz RSK, provedeno u 13 srbijanskih gradova. Na pitanje o prirodi odnosa prema izbjeglicama iz RSK u usporedbi s 1991. godinom, 60% ispitanika ističe da je njihov odnos ostao isti, 27% kaže da je došlo do promjene u pozitivnom smislu, dok samo 9% ističe da se njihov odnos prema izbjeglicama promijenio u negativnom smislu. Zanimljivi su rezultati pitanja: "Koga smatrate izbjeglicom?" Najveći broj anketiranih građana, gotovo 73%, smatra izbjeglicama samo djecu, žene, starce i nemoćne, dok se radno i vojno sposobni muškarci očito na doživljavaju kao izbjeglice. Na pitanje o ograničavanju i trajanju izbjegličkog statusa 33% ispitanih odgovorilo je tri godine, 27% odlučilo se za rok od šest mjeseci, dok 25% ispitanika optimalnim drži rok od godinu dana, a samo 6% zagovara dvogodišnje trajanje izbjegličkog statusa. Može se zaključiti da su građani Srbije u većem broju stvorili određeni pozitivni senzibilitet spram izbjeglica iz RSK, no da on ne dolazi do izražaja kad se radi o vojnim obveznicima, u čemu se može nazrijeti i koga građani Srbije smatraju odgovornima za slom RSK. Isto tako, pitanje o trajanju izbjegličkog statusa ukazuje na nespремnost javnosti za dugoročnu podršku izbjeglicama. Ukupno, više od 90% ispitanih ograničilo je njegovo trajanje na tri godine što se, doduše, može protumačiti dvojako. Bilo da im se nakon toga dopusti trajan boravak u Srbiji i, eventualno, dobiju državljanstvo, bilo da se moraju vratiti u Hrvatsku.⁶²

Iznenadujuće brzi slom RSK otvorio je mnoga pitanja o njenoj unutrašnjoj organizaciji, slabostima, snazi vojske i traženju oslonca u Republici Srpskoj. Upravo su ta pitanja postala središnjom temom većine komentara u dnevnim listovima. U komentarima ovakve vrste prednjači *Politika*, inače sklonija tom obliku novinarskoga teksta. U članku "Zablude o vlastitoj vojnoj snazi" autor Radovan Pavlović podsjeća na "ograničene vojne akcije" Hrvatske vojske od 1992. i kasnije i razmještanja snaga UN-a kojima se "komad po komad otkidao dio teritorije RSK". Spominje četiri "munjevite i snažne akcije" u tome razdoblju; "Miljevački plato", "Maslenica", "Medački džep" i "Bljesak". Smatra da ova najnovija akcija nije iznenadila samo krajinsko vodstvo već i strane analitičare jer su procjenjivali da Hrvatska vojska nema snage za takvu operaciju. Taktiku pogrešnih procjena Milana Martića naziva neplodonosnom ironizirajući njegovu izjavu kako "SVK raspolaže raketama Zemlja - Zagreb". Atmosferu u Krajini koja je "pogodovala i osokolila" Hrvatsku, opisuje na sljedeći način: "Politički vrh duže vreme pokazivao je znakove potpune državničke impotencije. Država pred kolapsom, sluđenost naroda različitim političkim opcijama, na političkoj sceni do krvi zavađena elita oko podele vlasti. U takvoj klimi ni vojska nije ostala imuna". Orijentaciju i vjerovanje u udare po gradovima u

⁶¹ Milorad Bošnjak, "Dan kad je pao Knin", *Večernje novosti*, 12. 8. 1995., 10.

⁶² D. D., "Zaklon u širokom srcu", *Večernje novosti*, 8. 8. 1995., 11.

hrvatskoj unutrašnjosti ili prelazak na gerilski način ratovanja naziva zabludom.⁶³

Drugi komentator Radovan Kovačević najvećim krivcem označava vodstvo Republike Srpske koje upropaštava priliku za "častan izlazak" iz rata, a što bi donijelo "ostvarenje suštinskih ciljeva onog dela srpskog naroda koji je obuhvaćen nepravednim avnojevim granicama". Nasuprot procjenama Slobodana Miloševića, krajinsko vodstvo se priključilo bosanskim Srbima i Šešeljevim radikalima radeći na ujedinjenju RSK s Republikom Srpskom, Mikelić je smijenjen, a propuštena je "ogromna šansa za RSK" u obliku ekonomskog sporazuma s Hrvatskom, što je podržavala i međunarodna zajednica. Hvali pregovaračku politiku i umješnost bivše Mikelićeve vlade tvrdeći da je mogućnost pregovora postojala nakon "Bljeska" i za vrijeme ženevskih pregovora. Posljedica takve politike krajinskog vodstva "pružanje je prilike Tuđmanu da ostvari san od vremena Ante Starčevića, da se etnički srpski faktor eliminiše iz Hrvatske".⁶⁴ Vidljivo je da Kovačević zagovara trenutna politička stajališta Beograda i Slobodana Miloševića koji osuđuju Pale i Knin zbog nerealnih zahtjeva.

Novi komentar Radovana Kovačevića "Sudbonosno udaljavanje Knina od Beograda" problematizira veze Knina i Pala. Martićevo približavanje vodstvu Republike Srpske i udaljavanje od "zvanične politike" Beograda autor naziva "sudbonosnim". Prema njemu, u Kninu nisu uvidjeli neisplativost takve politike unatoč tome što je Republika Srpska izigrala dogovor o vojnoj pomoći za vrijeme "Bljeska". Osim toga on iznosi tvrdnju da je Republika Srpska u studenom 1994. Hrvatima olako prepustila Kupres, što će kasnije dovesti i do pada Glamoča i Grahova.⁶⁵

Miljenko Pešić, treći *Politikin* komentator, u tekstu "Da li je propuštena istorijska šansa", analizira aspekte (ne)prihvatanja Plana Z-4. Donosi kratak pregled tog plana i stajališta koja su o njemu imali Hrvatska, RSK i međunarodna zajednica. Prenosi i izjavu hrvatskog pregovarača Hrvoja Šarinića kako Hrvatska prihvata one dijelove plana koji ne dovode u pitanje njezinu teritorijalnu cjelovitost, suverenitet i međunarodno priznate granice. Drži da je to bio "plan poslednje šanse", koji je omogućavao Srbima da postignu maksimum s obzirom na činjenicu da međunarodna zajednica nikada nije priznala RSK, ali se dogodilo da je Hrvatska u "tri godine naoružala vojsku, a s munjevitim osvajanjem zapadne Slavonije plan Z-4 je Hrvatima postajao sve dalji, a sve bliži krajinskim Srbima". Napominje kako su odbijanju plana i "podgrejavanju" nerealnih ambicija RSK "kumovali" i mnogi politički faktori u Beogradu. Poimenično navodi Borisava Jovića, Vojislava Šešelja i Zorana Đinđića kao i neke njihove izjave: "Poslednjeg dana januara potpredsednik SPS (Socijalistička partija Srbije) dr Borisav Jović je na jednoj tribini izjavio da je Krajina dovoljno vojnički jaka da se odupre eventualnom napadu hrvatske vojske. I za

⁶³ Radovan Pavlović, "Zablude o sopstvenoj vojnoj snazi", *Politika*, 8. 8. 1995., 13.

⁶⁴ Radovan Kovačević, "Koren svih zabluda nalazio se na Palama", *Politika*, 8. 8. 1995., 13.

⁶⁵ Radovan Kovačević, "Sudbonosno udaljavanje Knina od Beograda", *Politika*, 10. 8. 1995., 13.

Vojislava Šešelja taj je plan bio potpuno neprihvatljiv, dok je Zoran Đinđić o njemu izjavio: "Činjenica da srpski narod u RSK ne prihvata plan upućuje nas na to da ga ni mi ne podržimo". Nasuprot tome stajao je Vuk Drašković koji je spomenuti plan podržavao.⁶⁶

Među brojnim reagiranjima i priopćenjima političkih stranaka, udruga, sindikata i radnih kolektiva o *Oluji* i njenim posljedicama može se izdvojiti upravo stajalište Vuka Draškovića i njegovog Srpskog pokreta obnove. On smatra da je padom Krajine "poražena politika nacionalne histerije i naobraženosti, prevaziđenih ideologija i kultova", a poražena je i "uobrazilja da se Srbija brani u Kninu". Veći dio Draškovićeve konferencije za tisak posvećen je Hrvatskoj i predsjedniku Tuđmanu koji je "navukao masku evropejstva preko nacističkog lica" i zadobio pomoć velikih sila u ostvarenju svojih planova: "Kult čizme i kundaka zahvata Hrvatsku. Nemci i Amerikanci se već groze zbog monstuma. Ustaštvo i životinjska svirepost i mržnja prema Srbima pokazuju se pred začuđenim licima do sada neobaveštenog sveta. Tuđman je progonom Srba iz Kninske krajine prisilio vodeće državnike i diplomate da zavire u Knjigu ustaškog noža iz 1941. godine i da firera Tuđmana počnu povezivati s poglavnikom Pavelićem, Tuđman se pretapa u Pavelića, a njegova vojska u nacističku rulju". Sadašnji položaj krajinskih Srba uspoređuje s "Jevrejima koji su 20 vekova sanjali Jerusalim i vratili se u Jerusalim" te s povlačenjem i povratkom srpske vojske i naroda u "Otađbinu" u Prvom svjetskom ratu. Svoj govor završava zlokobnim pogledom u budućnost: "Naša Krajina je naša nova albanska Golgota. Ili će Srpska Krajina jednim međunarodnim ugovorom overenim svim međunarodnim garancijama, pripasti onima čija je bila vekovima ili mira i spokoja među Srbima i Hrvatima neće biti. To znamo mi, to će uskoro znati svak u svetu. Franjo Tuđman će shvatiti poslednji".⁶⁷ Vidljivo je da Drašković često koristi povijesne usporedbe. U tome je, ne samo njemu, već i ostalim srpskim političarima i novinarima na prvome mjestu usporedba suvremene Hrvatske s Nezavisnom Državom Hrvatskom (NDH), a Tuđmana s Pavelićem. Kao dokaz najčešće će se isticati da je Franji Tuđmanu uspelo što nije ni Anti Paveliću - istjerati Srbe iz Hrvatske. Ova povijesna paralela korištena je u srbijanskome tisku već od 1990. godine.⁶⁸

Večernje novosti 16. kolovoza prenose komentar diplomatskog urednika u "Tanjugu" Zorana Jevđovića, pod naslovom "Bežanje na čelu kolone", u kojem postavlja pitanje odgovornosti za "genocid i etničko čišćenje koje je sprovela hrvatska vojska". I on glavni uzrok pronalazi u vodstvu RSK i Republike Srpske jer su u rat "željeli uvući SRJ" i na taj način prikriti "sopstvene propuste". Osobito je oštar u kritici krajinskoga vodstva te postavlja pitanja: "Zašto krajinsko rukovodstvo nije na vreme prihvatilo mir, ako već nije moglo da izdrži rat? Ko je zaista, doneo naredbe o povlačenju naroda i vojske? Ako su već bili dovoljno samostalni da odbiju mirovne predloge, sugestije i zahteve u tom smeru iz

⁶⁶ Miljenko Pešić, "Da li je propuštena istorijska šansa", *Politika*, 8. 8. 1995., 13.

⁶⁷ N. P., "Drašković: Tuđman se pretvara u Pavelića", *Politika*, 16. 8. 1995., 12.

⁶⁸ "Naše teme – HDZ i NDH", *NIN*, br. 2044., 4. 3. 1990., 9-15.

Beograda, zašto se onda nisu branili? Krajiško rukovodstvo, koje nije bežalo na začelju kolone, moraće da odgovori na pitanje: Zašto je i po čijem savetu, odlučilo da pokrene stotine hiljada stanovnika prema Srbiji?"⁶⁹

Opisi stanja na Kordunu, oko Dubrovnika, Banovini i području Knina

Snage krajinskih Srba na Kordunu i Banovini pružile su snažniji otpor nego što je to bio slučaj u okolici Knina. Međutim, i ovdje je ubrzo došlo do evakuacije civilnoga stanovništva, kao i do povlačenja vojske. Opis događaja na Banovini i Kordunu u prvim satima i danima napada donose *Večernje novosti* u prilogu "Put smrti i spasa". Sugerira se da su Hrvati veliku pomoć imali u snagama UN-a koje su "sistematski špijunirale" i odavale informacije o položajima srpskih snaga. Napad je počeo u pet sati ujutro iz pravca Zagreba, Pokupskog, Karlovca i Jastrebarskog. Putem Radija "Petrova gora" građani su zamoljeni da se pridržavaju uputa koje čuju na radiju. Oko 12 sati 4. kolovoza komandanti 11. i 19. brigade 21. korpusa SVK izvještavaju da su linije obrane čvrste, upozoravajući da se ne nasjeda lažnim hrvatskim radijskim postajama. Nakon prvog dana borbi i pada Knina, u subotu, 5. kolovoza, oglašavaju se general Mile Novaković i pukovnik Čedomir Bulat ponavljajući da su sve linije stabilne i da "nema nikave selidbe". Iste večeri predstavnici Civilne zaštite obavještavaju mjesne zajednice da budu spremne za evakuaciju stanovništva. Kolone koje se odmah počinju formirati kontrolirala je policija, da "ne utekne koji vojnik". Po dolasku u već napuštenu Glinu, "u koloni od 30 kilometara", saznaju da su pripadnici 5. "Izetbegovićevog" korpusa "masakrirali 600 civila, žena, dece i vojnika" u Topuskom. Na putu prema Dvoru kolona nailazi na "ustaše" koji napreduju iz smjera Kostajnice, dolazi do borbe u kojoj sudjeluju ljudi iz kolone i pristigla vojska nakon čega prelaze u Bosnu i Hercegovinu.

U tekstu se spominje kolona tenkova koje se probila iz obruča u Topuskom i iz pravca Gline krenula prema Dvoru. Autor govori o "olakšanju među izbjeglicama" kad je kolona stigla, no ne spominje nikakav incident ili gaženje kolone do kojega je došlo.⁷⁰ O tome događaju *Večernje novosti* izvijestile su već ranije, na naslovnici izdanja od 14. kolovoza. U tekstu zagrebačkog dopisnika *Novosti* govori se o "tužnoj koloni" od 32.000 izbjeglica: "Očevici tvrde da je tu tužnu kolonu izgazio tenkovima srpski general Mile Novaković, prilikom bežanja sa Petrove gore". Nastavlja kako hrvatski mediji tu verziju interpretiraju s ciljem okrivljavanja "srpskog rukovodstva za sudbinu izbeglica", te konstatira da u toj priči postoji "velika rupa" jer je "Mile Novaković prošao tim putem, ali dva dana pre formiranja izbegličke kolone! Drugim rečima, kolona je pregažena srpskim, ali zarobljenim tenkovima".⁷¹

⁶⁹ Zoran Jevdović, "Bežanje na čelu kolone", *Večernje novosti*, 16. 8. 1995., 2.

⁷⁰ Jovica Bekić, "Put smrti i spasa", *Večernje novosti*, 17. 8. 1995., 10.

⁷¹ Milenko Predragović, "Kolona izgažena tenkovima", *Večernje novosti*, 14. 8. 1995., 4.

Povodom napetosti u dubrovačkom području sredinom kolovoza, zagrebački dopisnik *Večernjih novosti* Milenko Predragović u tekstu "Ponovo ratni bubnjevi" javlja da su Hrvati "doživeli težak poraz u prvim pokušajima da osvoje Trebinje i pritom izazvali grandiozan požar na jadranskoj obali od 80 kilometara". Nastavlja s tvrdnjama o "ratnim apetitima" Hrvatske, "tetrapak države", napominjući kako "hrvatski ratni stroj u kojem je pogonsko gorivo 8 profesionalnih brigada, čiji su bojovnici zadojeni i okićeni nacionalističkim obeležjima, neće stati sve dok ne bude slomljen i njegov poslednji deo". U dokazivanju ustaškog karaktera Hrvatske tvrdi da je u Knin ušla "zloglasna splitska 4. brigada Vitez Rafael Boban u crnim uniformama i sa fašističkim obeležjima". Odgovornima za sve spomenuto smatra Helmuta Kohla i Klauza Kinkela koji "tolerišu neonacizam na svojim udaljenim posedima". Sličnoga tona je potpuno nepotkrijepljena tvrdnja da je progon "više od 700 hiljada Srba i 128 hiljada Šiptara, za samo pet godina vladavine, mogla da napravi samo neonacistička ideologija". Nejasno je odakle su se uz Srbe kao meta navodnog neonacističkog karaktera hrvatske vlasti našli i Albanci. U kontekstu učestalih srpskih provokacija iz istočne Hercegovine prema Dubrovniku i najavama generala Zvonimira Červenka da će hrvatska strana uzvratiti Predragović optužuje Červenka da je prvi ugrozio Dubrovnik, smještajući u njega svoj ratni stožer te zaključuje: "ako Hrvatska strana želi rat, onda se ne sme skrivati iza istorijske baštine poput onemoćale tetke".⁷²

U ovome razdoblju, sredinom kolovoza, medijski prostor u *Večernjim novostima* ponovno dobivaju izvješća VRS. Ona među ostalim govore o "masovnom dezertertvu" u Dubrovniku, "slomu bojovnika" u Drvaru, ili o velikom broju poginulih hrvatskih vojnika.⁷³

Od 20. do 22. kolovoza *Večernje novosti* objavljuju feljton "Uzroci moralnog nevojničkog poraza jugozapadnog dela Republike Srpske Krajine". Autor Milorad Bošnjak, uz ponavljanje nekih momenata iz prethodnih napisa, donosi nove podatke koji osvijetljavaju poteze političkog i vojnog vodstva RSK i snaga UN-a. Prvi dio feljtona nosi naslov "Zašto je ćutao Radio Knin". Ključnom odlukom i najsudbonosnijim potezom vodstva RSK u svih pet godina, naziva naredbu za evakuaciju civilnog stanovništva od 4. kolovoza u 19 sati, u kojoj će "Zagreb tražiti uporište za svoju agresiju". Bez obzira, tvrdi, što su linije obrane Knina mogle izdržati barem mjesec dana, došlo je do naredbe za evakuaciju koja je, "ustvari, značila iseljenje, i koje se svaki član rukovodstva RSK nastoji ratosiljati u smislu njenog autorstva". Konstatira da se tim činom zapravo željelo unijeti još više dramatike, odnosno prisiliti Vojsku Jugoslavije da sudjeluje u borbama protiv Hrvatske vojske. Nastavlja: "nespremnost i zatečenost svih segmenata civilne, a delimično, i vojne vlasti u RSK, za efektivno suprotstavljanje očekivanom napadu Hrvatske vojske, bila je uočljiva još od pada Grahova".

⁷² Milenko Predragović, "Ponovo ratni bubnjevi", *Večernje novosti*, 17. 8. 1995., 5.

⁷³ P. Gutić, "Zatišje pred buru", *Večernje novosti*, 17. 8. 1995., 5.; B. Marić, G. Maunaga, "Tuđman Kaštele zavio u crno", *Večernje novosti*, 19. 8. 1995., 5.; B. Marić, "Slom bojovnika", *Večernje novosti*, 20. 8. 1995., 5.

Citira izjave nekolicine vojnika o "haotičnom sustavu" komunikacija između pojedinih jedinica, dok probleme u civilnom sektoru smatra još većima. Plan evakuacije izveden je loše jer je prethodni plan, padom Grahova i tog cestovnog pravca, propao. "Nemar i diletantizam" očitovao se i kod formiranja Državnog informativnog pula, koji je trebao biti "filter svih informacija u vezi s vojno-političkim stanjem i grupni kreator medijske promocije argumenata RSK". Bošnjak, i sam član pula, tvrdi da ništa dogovoreno prilikom osnivanja nije ostvareno, te je informativni sustav RSK na dan napada bio "potpuno obezglavljen". Čelnici tog tijela pobjegli su s obiteljima tako da se na dan napada u sjedištu pula, Domu vojske u Kninu, od 54 člana nalazilo samo njih šest.⁷⁴

U drugom dijelu feljtona naslova "Knin mirno spavao", opisuje zbivanja u Kninu uoči i za vrijeme napada. Civilnim vlastima zamjera što stanovništvo nije bilo obaviješteno o predstojećem napadu odmah po dojavi "krtica" iz UN-a, uvečer 3. kolovoza. Drži da je to trebalo učiniti od kuće do kuće, kao što je to učinila Civilna zaštita "24 časa kasnije kad je za tili čas obavestila o naredbi za evakuaciju". Spomenuta nespremnost očitovala se u tome što su na početku napada ranjenike skupljali i vozili u bolnice uglavnom pripadnici UN-a. Oko 12 sati 4. kolovoza na sastanak s predstavnicima SVK u redakciju u Domu vojske stiže Alain Forand, zapovjednik snaga UN-a u sektoru Jug. Sa srpske strane sastanku su prisustvovali pukovnik Kosta Novaković, pomoćnik komandanta SVK, pukovnik Milan Trgovčević, šef vojnog pregovaračkog tima SVK, Mladen Kalapać, oficir za vezu s UN-om, Savo Štrbac, sekretar vlade i sam M. Bošnjak. Forand je došao pješice jer je oko "Južne kasarne", sjedišta UN-a u Kninu, jedna jedinica SVK postavila mine. Obavijestio ih je o trenutnoj situaciji i dobio garancije da SVK više neće provocirati. Istodobno se u trajnom zasjedanju nalazio Vrhovni savjet obrane RSK na čelu s Milanom Martićem. Iza podneva stiže obavijest "Obaveštajno-bezbednosnog odseka" da su Hrvati na nekoliko pravaca ušla u zonu razdvajanja, ali da trpe gubitke. Javlja se o 300 žrtava na hrvatskoj strani. Oko 19 sati pukovnik Novaković obavještava novinare da je naređena evakuacija Glavnog štaba SVK i Vladinih institucija u mjesto Srb u Lici. U dogovoru Novakovića i novinara odlučeno je da se stanovništvo obavijesti putem kurira Civilne zaštite, a ne putem radija jer se nije "želelo da Hrvati u eteru Radio Knin slušaju obrazloženje naredbe". Bošnjak na ovome mjestu citira dio teksta obrazloženja naredbe: "Evakuacija se vrši iz preventivnih, bezbednosnih razloga. A, i borcima na frontu biće lakše, kad budu znali da su njihovi najmiliji na sigurnim mjestima u Srbu i Donjem Lapcu". Drugi razlog bila je slaba čujnost Radija Knin koji je radio na agregat pošto je struju "vjerovatno isključila Elektra zbog opasnosti od požara". Odluka da se Glavni štab SVK izmjesti u Srb nakratko je promijenjena, trebao je biti stacioniran u selu Pađene, no u noći se ipak krenulo za Liku. Dio arhive nosili su sa sobom dok je dio prethodno spaljen u Kninu. Neimenovani član državnoga vodstva kasnije je u Beogradu ispričao Bošnjaku da se tada u Pađenama našao i Milan Martić: "Bio je iznenađen što konvoj Glavnog štaba SVK kreće iz tog mesta dalje. Rekao je,

⁷⁴ Milorad Bošnjak, "Zašto je ćutao Radio Knin", *Večernje novosti*, 20. 8. 1995., 7.

da mora da odspava, barem jedan čas, što je zaista i učinio. Dotle, rođeni brat mu je otišao u Knin, po familiju. Posle toga, kad je konvoj GŠ već bio daleko, i sam Martić se uputio za njim". Bošnjak članak zaključuje Martićevom izjavom iz Banja Luke da je naredio samo povlačenje civila u okolna sela.⁷⁵

U posljednjem nastavku feljtona Bošnjak problematizira političku pozadinu nedavnih zbivanja. Slijedi osnovne pravce kritika na račun krajinskoga vodstva, već viđene u prijašnjim analizama - udaljavanje od Beograda, priklanjanje Republici Srpskoj i unutarnji politički sukobi. U prilogu donosi Odluku o državnom ujedinjenju RSK i Republike Srpske, dokument pripremljen za najavljenju, ali neodržanu sjednicu skupština dviju srpskih republika. Osim toga u istom se članku po prvi put pojavljuje problem Bihaća, pri čemu se navodi da su Muslimani iz Bihaća krajem srpnja 1995. pokrenuli medijsku kampanju kako bi ubrzali intervenciju Hrvatske vojske.⁷⁶

O uzrocima sloma RSK

Vojnim aspektom u sklopu sloma RSK bavi se *Politika* i u izdanju od 27. kolovoza. Autor članka uz pomoć dvojice neimenovanih generala Vojske Jugoslavije nastoji detektirati pojave koje su negativno utjecale na borbenu spremnost SVK i njezin poraz. Suglasni su da je od samog početka u organizaciji obrane i ustroju vojske učinjeno mnogo propusta, da se "možda i nije moglo očekivati da će SVK slomiti agresora". Jedan od sugovornika u najveće nedostatke ubraja manjak "discipline, srca i pameti", apostrofirajući moral vojske "razoren saznanjima da se jedni stalno bogate, dok drugi tavoru u rovovima dok samo sirotinja ratuje". Kao sljedeći nepovoljan faktor izdvajaju značajno napretnje stanovništva u obrambenim zadacima, odnosno, da se "angažovanje SVK svodilo na držanje granične linije". Ističu nerazmjerni omjer aktivnoga i rezervnoga sastava u korist aktivnog; od ukupno 50. 000 vojnika, čak 38. 000 bilo je u aktivnome sastavu. Dalje navode sukobe u državnom vrhu i česte smjene u zapovjednom kadru vojske koje nisu donosile napredak. Oba generala slažu se u ocjeni izrazito negativnog učinka raznih linija zapovijedanja, ponajprije jedinica MUP-a za specijalne namjene koje su često "prekoračivale ovlašćenja, kontrolirali vojsku i maltretirali oficire". Isto vrijedi za razne nedisciplinirane dobrovoljačke skupine koje se nisu željele podrediti zajedničkom zapovjedništvu. Značajan pomak u organizaciji vojske nije učinio ni Mile Mrkšić, "oficir elitne jedinice VJ", od kojeg se očekivalo da ustroji gotove snage za brze intervencije, spremne za udare po dubini i za "rasecanje hrvatske teritorije". Posao mu je bio utoliko otežan što je "dobio natrag petnaestak hiljada mobilisanih izbeglica". Zaključuje se da je SVK i u ljudstvu i u tehnici bila "inferiorna u odnosu na agresora", no, isto tako, da se u javnosti uoči napada baratalo pretjeranim podacima o snazi Hrvata, te da je tako u samom narodu

⁷⁵ Milorad Bošnjak, "Knin mirno spavao", *Večernje novosti*, 21. 8. 1995., 7.

⁷⁶ Milorad Bošnjak, "Tvrđoglavost i naiva", *Večernje novosti*, 22. 8. 1995., 7.

stvorena panika, "idu ustaše i kolju" i slično. Također, ne zaboravlja se spomenuti "pogrešno uverenje" da se Knin brani u Beogradu.⁷⁷

Svoje viđenje pada Knina iznijeli su u *Politici* i *Večernjim novostima* bivši premijer Borislav Mikelić i Dragan Vasiljković, poznatiji kao Kapetan Dragan, zapovjednik i instruktor srpskih specijalnih jedinica. Mikelić se, u razgovoru za *Borbu* koji prenosi *Politika*, najvećim dijelom slaže s onim o čemu su govorile i dotadašnje analize - pad zapadnog dijela RSK plod je "sulude" politike Martića i Karadžića. Naglašava svoju predanost mirnom rješavanju problema, a s druge strane, proziva Martićeve, Babićeve i Šešeljeve "jastrebove" koji su "palili vatre". Osim toga Mikelić pronalazi jedan novi moment koji bi trebao uslijediti po uvlačenju SR Jugoslavije u rat, a to je izazivanje unutarnjih nemira u SR Jugoslaviji po "Šešeljevu modelu".⁷⁸ Nije pojašnjeno kakav je to Šešeljev model izazivanja nemira.

Vasiljković, pak, izražava razočaranje ishodom cjelokupne situacije. Izrazito negativno se određuje prema "konstantnom" lošem utjecaju srpskih mitova zbog čega Srbima od Kosovskog boja nije palo na pamet priznati poraz i gdje se neprestano traži novi Vuk Branković. Po njegovom mišljenju i iskustvu, stečenom u četiri godine ratovanja i obučavanja, do poraza je dovela nebriga za vojsku, vojna i državna neorganiziranost i zanemarivanje osnovnih vojnih potreba, poput hrane i opreme što je u konačnici prouzročilo nepripremljenost vojske. Tvrdi kako je u Krajini "od početka do posljednjeg dana vladalo opšte rasulo". Poblize je objasnio razloge napuštanja RSK prije napada hrvatskih snaga. Vikend uoči napada nalazio se u Kninu u razgovoru s patrijarhom Pavlom, Milanom Martićem, Milom Mrkšićem i Ratkom Mladićem. Mladić je tada uvjeravao prisutne da će njegova vojska "braniti svaki pedalj RSK". Budući da se padom Grahova hrvatskim snagama otvorio put prema Kninu, Vasiljković je predložio protuudare prema Šibeniku i Zadru čemu se pesimistično usprotivio general Dušan Lončar tvrdeći da više nemaju "ni sekund vremena u borbi protiv Hrvata". Takav stav jednog od zapovjednika i činjenica da nije mogao krenuti sam s tek 60 obučenih ljudi dovele su do njegova napuštanja Knina. Iz razgovora se moglo saznati da je Kapetan Dragan na području RSK boravio od 4. travnja 1991. do 31. srpnja 1995. Tvrdi da je po dolasku u Knin 1991., unatoč nesklonosti Milana Babića, koji je od Krajine "hteo da stvori svoje carstvo", u red doveo poligone za obuku u Golubiću kraj Knina, te da je u prva tri mjeseca uspješno obučio 1200 ljudi. U ustroju centra za obuku pomagao mu je pripadnik padobranskih postrojbi britanske vojske kojega su prozvali "Marko".⁷⁹

⁷⁷ Radovan Pavlović, "Uzroci vojnog poraza Krajine - Serije propusta u organizaciji vojske RSK", *Politika*, 27. 8. 1995., 7.

⁷⁸ "Mikelić: Pogubna politika lidera sa Pala i iz Knina", *Politika*, 19. 8. 1995., 12.

⁷⁹ Dijana Dimitrovska, "Politika oborila Krajinu", *Večernje novosti*, 29. 8. 1995., 7.

Pitanje evakuacije civila i vojske

Problem evakuacije civilnoga stanovništva nastavio je pobuđivati interes srpske javnosti i krajem kolovoza. Prijašnje izjave izbjeglica, civila i vojnika, kao i analize novinara tražile su odgovorne za brzi odlazak stanovništva i povlačenje vojske, pronalazeći ih među članovima vodstva RSK. Navodi su dobili svoju potvrdu na konferenciji za novinare u Beogradu 22. kolovoza, gdje su prvi put u javnosti govorili članovi Vlade i Skupštine RSK. Ključni dokaz koji su pružili novinarima bila je odluka o evakuaciji stanovništva iz opština Knin, Benkovac, Obrovac, Drniš i Gračac, koju je donio Vrhovni savjet odbrane, a potpisao Milan Martić. *Večernje novosti* i *Politika* u izvještaju s konferencije u cijelosti su donijele i sadržaj spomenute odluke.⁸⁰ Kako svjedoči Rajko Ležajić, predsjednik Skupštine RSK, on za odluku nije znao, no smatra kako se je stanovništvo trebalo povući samo u okolna sela, jer, kako je istaknuo, RSK "nije ni imala profesionalnu vojsku veće je narod bio ta vojska". Zato je bilo logično da za "nejači krenu očevi, muževi, braća, sinovi". Milan Ivanić, savjetnik Milana Martića, odluku smatra nelegalnom jer sjednica Vrhovnog savjeta obrane nije imala kvorum. Tvrdu da su o svemu odlučili samo Milan Martić i Mile Mrkšić jer se ostali članovi savjeta nisu ni nalazili u Kninu; predsjednik Vlade Milan Babić bio je u Beogradu, ministar unutarnjih poslova Tošo Pajić na Kordunu, a ministar obrane Milan Šuput u Korenici. Milivoj Vojnović, ministar vanjskih poslova, ocjenjuje da je cilj bio uvlačenje SR Jugoslavije u rat, te potvrđuje da je u državnom vrhu niz godina postojao raskol između dvije grupe, "one za pregovore i ratnohuškačke". Na novinarsko pitanje tko je naredio povlačenje vojske nazočni nisu znali precizno odgovoriti. U zaključnoj izjavi istaknuli su da se "okupacija" zapadnog dijela RSK ne priznaje, dok će se pitanje istočne Slavonije rješavati pregovorima.⁸¹

Razlike u pristupu i stilu izvještavanja dvaju dnevnih novina pokazala je sredinom kolovoza jedna vijest iz Zagreba. Bila je riječ o navodnom letku Ministarstva obrane RSK s tiskanim potpisom Mile Mrkšića, kojim se naređuje evakuacija stanovništva. Letak je, javlja se, objavljen u hrvatskim novinama, ne sadrži originalni potpis niti datum, dok su tri slova u pečatu ministarstva napisana latinicom, što je kod Srba pobudilo sumnju da se radi o obliku specijalnog ratovanja. *Politika* prenosi sadržaj spornog letka, koliko je moguće korektno opisuje cijelu situaciju, ukazuje na propuste, tj. na latinična slova i donosi reakciju Zajednice Srba u Hrvatskoj koja je uputila dopis načelniku Političke uprave Ministarstva obrane Republike Hrvatske, generalu Ivanu Tolju, i novinama koje su to objavile, tvrdeći da se radi o hrvatskom propagandnom

⁸⁰ Radovan Pavlović, "Narod je iz Knina poveo Vrhovni savet odbrane RSK", *Politika*, 23. 8. 1995., 13.; M. Bošnjak, D. Dimitrovska, "Bežaniju naredio Martić", *Večernje novosti*, 23. 8. 1995., 10.

⁸¹ M. Bošnjak, D. Dimitrovska, "Bežaniju naredio Martić", *Večernje novosti*, 23. 8. 1995., 10.; "Odluku o evakuaciji doneo Martić", *Politika*, 23. 8. 1995., 7.

potezu s ciljem svaljivanja krivnje za evakuaciju na vodstvo Srba.⁸² *Večernje novosti* spomenuti letak nazivaju "amaterskom greškom hrvatskog Ministarstva obrane" i "hrvatskom podvalom" - "drugim rečima, hrvatska strana planirala je i podsticala otvorenom propagandom, pre svega krivim predstavljanjem, etničko istrebljenje krajiških Srba!". Sam početak članka intoniran je na sličan način: "Hrvatska je napravila genocid - ratni zločin nad srpskim civilnim stanovništvom u Krajini i Krajina je etnički očišćena".⁸³

Nove podatke o izravnoj umiješanosti krajinskoga vodstva u evakuaciju stanovnika i vojske donosi *Politikin* novinar u komentaru "Ko je doneo odluku o evakuaciji Krajine". Na temelju dokumenta sačuvanog u Komandi banijskoga, 39. korpusa SVK, navodi pismo ministra vanjskih poslova RSK Milivoja Vojnovića od 5. kolovoza, upućeno glasnogovorniku UNPROFOR-a Juriju Mijahotniku, kojim ga obavještava o evakuaciji ugroženih civila i traži pomoć UNPROFOR-a. Vojnović u pismu ističe kako Hrvatska ne namjerava zaustaviti uništavanje naselja i ubijanje civila te su stoga Vlada RSK i Glavni štab SVK donijeli odluku o hitnoj evakuaciji djece, žena i staraca u Jugoslaviju. Predviđa da će se za tjedan dana evakuirati 200. 000 ljudi te traži da se o svemu obavijeste Boutros Ghali i Jasuši Akaši jer se Hrvatska vojska mora prisiliti da propusti kolone izbjeglica. Komentator Kovačević u tome vidi "koordinaciju državnog i vojnog vrha" i ocjenjuje da je "sudbonosna odluka" donesena u vrlo uskom krugu, između Martića, Mrkšića i Babića. Činjenicu da je pismo Mijahotniku u Beogradu i da su o tome obaviješteni predsjednici općina u zapadnome dijelu RSK naziva "sumnjivim etičkim činom premijera i njegovog šefa diplomatije". Situaciju ilustrira prepričavanjem događaja s Banovine kad su na sastanku sa zapovjednikom 39. banijskog korpusa SVK koji je želio organizirati efikasniju obranu, predsjednici općina pokazali telegram o evakuaciji koji su dobili od Vlade. Kolone su odmah krenule, s njima i vojnici, a "zgranuti general" je uspio sačuvati dokument. Kovačević postavlja pitanje: "otkud su vlada i Glavni štab posle samo jednog dana borbi znali da je rat izgubljen da donese takvu, sudbonosnu odluku?" Dodaje da je Vojnović u pismu zahtijevao da se polovina izbjeglica smjesti u zapadne zemlje, vjerojatno europske, a polovina u SR Jugoslaviju. Komentar zaključuje rečenicom: "Krajinska bežanija ima svoju jasnu identifikacionu šifru, jasno je da je usvajanjem politike sa Pala celokupno rukovodstvo RSK, od predsednika Republike, Vlade i vojnog vrha, palo na istorijskom ispitu, i da je isključivo odgovorno za sudbinu 200.000 Srba iz zapadnog krajinskog dela".⁸⁴

U izjavama izbjeglih civila i vojnika možemo naći potvrde da je evakuacija bila naređena. Vojnici Gojko Javor i Filip Maričić iz Zemunika, po svemu sudeći pripadnici 75. motorizirane brigade iz Benkovca, tvrde da je napuštanje položaja naređeno ujutro 5. kolovoza. Povlačili su se prema već opustjelom Benkovcu, a putem su ostavljali dosta teškog naoružanja: "tenkovi su imali

⁸² R. A., "Sporan letak, još spornija slova", *Politika*, 18. 8. 1995., 7.

⁸³ M. Predragović, "Zločin otkrila latinica", *Večernje novosti*, 19. 8. 1995., 5.

⁸⁴ Radovan Kovačević, "Ko je doneo odluku o evakuaciji RSK", *Politika*, 27. 8. 1995., 7.

goriva za po 30 kilometara. Nestane gorivo, tenk stane, mi ga ostavimo. Neke smo palili".⁸⁵ Pojedinci su kasnije, putem, izvodili zaključke kako su evakuacija i povlačenje bili unaprijed smišljeni. Milan Maričić, također vojnik iz Zemunika tvrdi da se moglo vidjeti kako su dijelovi puta kojima su prolazili nedavno proširivani "što znači da se unapred znalo da će doći do bežanije, pa da se lakše izvučemo".⁸⁶

Posebnu priču u novinama zaslužio je starac Ljuban Jednak, "čovjek koji je jedini preživio pokolj u glinskoj crkvi 1941.", a sada je još "jednom umakao sudbini".⁸⁷ Predstavljen je kao čovjek velikog iskustva i teškog životnog puta, bio je svjedok na suđenju Pavelićevoj vladi, Andriji Artukoviću i Alojziju Stepincu, a sada, pod stare dane, ponovno se našao u mukama. Ukratko opisuje kako su ljudi iz Narodne zaštite u subotu (5. kolovoza, op. I. R.) ujutro obavještavali da se bježi iz Gline, kako je prošao put i kako se snalazi u Beogradu. Sudbina Ljubana Jednaka, starca čije je ime, kako kaže novinar, "upisano u knjigu Jevanđelja", očita je paradigma priče o zaokruženoj cjelini srpskoga stradanja, odnosno, "kontinuiteta" hrvatskih zločina, koji se proteže sve od 1941. godine.

Na nešto drugačiji način na temu o evakuaciji i stradanju civila nadovezuju se predstavnici Srpske pravoslavne crkve. U kolovozu 1995. Sveti arhijerejski sabor SPC-a održao je dvodnevno zasjedanje posvećeno stradanju srpskog naroda. U priopćenju, izdanom po završetku rada, prevladavaju uopćene poruke o slozi, jedinstvu, duhovnom otrežnjenju i pružanju pomoći izbjeglicama. Osim toga, konkretno se navode tri "opustošene" eparhije na području Hrvatske – dalmatinska, gornjokarlovačka i slavonska, odakle je "pola miliona Srba lišeno svoga zavičaja, pa i prava na život".⁸⁸ Opširniji intervju s jednim visokim predstavnikom SPC o aktualnim zbivanjima, episkopom šabačko-valjevskim Lavrentijem Trifunovićem, donose *Večernje novosti*. Episkop se priključuje općim ocjenama javnosti kada u ime Svetog arhijerejskog Sabora i Sinoda izražava žaljenje što vođe Srba "koji su znali da će do ovoga doći nisu ranije upozorili narod da se skloni". Dodaje da su Srbi ovakvo nešto djelomično i sami zaslužili zato što su dugo zanemarivali vjeru, ali i da oni koji se sada "izživljavaju" nad Srbima neće proći bolje. U karakteru srpskog naroda pronalazi jednu posebnost koja ga dijametralno razlikuje od ostalih naroda; dok zapadnjaci, primjerice, govore kako za domovinu treba živjeti, "mi propovedamo: Za domovinu treba umreti". Na pitanje o prevladavajućoj atmosferi na tek završenom Saboru episkop Trifunović dao je neobično iskren odgovor. Pojedini su episkopi za zasjedanja predlagali da se na "teoriju etnički čiste Hrvatske", odgovori tako da se hrvatski crkveni predstavnici i građani u Srbiji pošalju "tamo među svoje". O ozračju eventualnog odlaska izjavili su sljedeće: "Mi bismo naše sugrađane lepše ispratili, sa pesmom i muzikom. Onako kako to dolikuje gostoprimstvu

⁸⁵ Vlastimir Popović, "Od Krajine do Krajine", *Večernje novosti*, 25. 8. 1995., 11.

⁸⁶ Vlastimir Popović, "Vihoru je trava ista", *Večernje novosti*, 26. 8. 1995., 15.

⁸⁷ Zorana Petrović, "Ljuban Jednak osuđen da preživi", *Politika*, 24. 8. 1995., 14.

⁸⁸ "Za mir, slogu i pomoć izbjeglicama", *Politika*, 19. 8. 1995., 12.

srpskog naroda".⁸⁹ Patrijarh SPC, Pavle, te je prijedloge odbio. Prijedlog ovakve vrste u najmanju je ruku čudan, ako ne i sablažnjiv, osobito što dolazi iz usta visokih dostojanstvenika SPC, osoba koje bi svojim društvenim položajem i moralnim ugledom trebale promicati snošljivost, toleranciju i odbacivati osvetu svake vrste. Međutim, i ovaj primjer pokazuje do koje razine je u srpskome društvu došlo poimanje srpsko-hrvatskih odnosa u godinama rata.

Izveštavanje o hrvatskim zločinima

Nakon što je glavnina izbjeglica stigla u Srbiju i nakon što je prošao prvi period izveštavanja obilježen napisima o ratnim djelovanjima, sudbinama izbjeglica, njihovim neposrednim iskustvima i sličnome, krajem kolovoza i tijekom rujna značajan dio tekstova bavit će se pitanjem hrvatskih zločina nad srpskim stanovništvom i njihovom imovinom. Jenjavanjem sukoba sve su češći napisi o ubojstvima civila, paležu, pljačkanju i protjerivanju. Izvori navoda bit će izbjeglice očevici, izvještaji međunarodnih organizacija poput UN-a ili Međunarodnoga helsinškoga odbora, izvještaji srpskih udruženja, primjerice *Veritasa*, kao i izvještaji stranih novinara. Iako se neki navodi, osobito u svjetlu kasnijih saznanja, ne mogu negirati, izveštavanje srpske javnosti o ovoj temi u osnovi ne odudara od već izrečenih i prepoznatljivih stajališta, i prema Hrvatskoj i prema "Oluji". Pritom neće izostati iscrpnost, pretjerivanje o razmjerima stradanja niti nekritičko prihvaćanje navoda i događaja koji podupiru prevladavajući stav. Isto tako, doći će do podsjećanja na hrvatske "zločine i zločince" s početka rata, iz 1991. godine, i u ovom slučaju s namjerom naglašavanja kontinuiteta hrvatskih zločina. U člancima će se isticati i nastojati dokazati hrvatska organiziranost, planiranje i sistematičnost u provođenju zločina. Ova tematika ostat će zastupljena u tisku do kraja listopada.⁹⁰

Serijom članaka početkom rujna dopisnik *Večernjih novosti* iz Zagreba prenosi i interpretira izvješća Međunarodnog helsinškog odbora "koja opovrgavaju hrvatske zvanične stavove" U člancima naslova "Srpske kuće na lomači", "Ubijanje po kratkom postupku" i "Zločini četiri prsta", "Masovne grobnice širom Krajine" donose se slučajevi ubojstava civila s navođenjem konkretnih imena, zapaljenih mjesta s uništenim kućama, razni podaci u brojkama, slučajevi maltretiranja preostalih Srba i slično.⁹¹ Među ostalim, tvrdi se da su svi srpski muškarci, koji su ostali, završili s metkom u potiljku, a da se u hrvatskim

⁸⁹ Predrag Savić, "Sitna politika velika nesreća", *Večernje novosti*, 22. 8. 1995., 10.

⁹⁰ *Večernje novosti* od 13. do 16. listopada objavljuju feljton u tri nastavka kojim se predstavlja izvještaj Hrvatskog helsinškog odbora o zločinima u "Oluji". Kronološkim redom donose se detaljne liste zločina, incidenata i sličnih događaja. Svaki nastavak feljtona karakteriziraju uvodnički komentari dopisnika *Novosti* iz Zagreba, Milenka Predragovića. Naslovi pojedinih nastavaka glase: "Genocid sa državnim pečatom", "Pavelić započeo, Tuđman završio", "Ostala samo zgarišta".

⁹¹ M. Predragović, "Srpske kuće na lomači", "Ubijanje po kratkom postupku", "Zločini četiri prsta", *Večernje novosti*, 4.-6. IX. 1995.; "Masovne grobnice širom Krajine", *Politika*, 22. 8. 1995., 7.

zatvorima nalaze tek 704 Srbina tako da se ne zna sudbina za više od 10. 000 osoba. Samo je u Kninu, navodi se, zapaljeno više od 4. 000 kuća. Zaključeno je da se radi o pažljivo isplaniranim i sistematski provedenim zločinima te da objavljeni izvještaji "daju argumente prognanim Srbima da dokumentiraju optužnicu u Haagu". Također se, citirajući izvještaj, ukazuje na obvezu Hrvatske da Haškome sudu privede više časnike svoje vojske za koje se utvrdi da su počinili ratne zločine. Isti novinar već je sredinom kolovoza iznio neprovjeren podatak kako je u hrvatskim "orgijama genocida" izgorjelo više od 60% svih srpskih kuća u Krajini.⁹² O "zlodjelima hrvatske vojske u RSK" također govori Savo Štrbac, čelnik *Veritasa*. Upozorava na sistematske hrvatske zločine nad civilima, a kao primjere uzima spaljena sela Grubori, Plavno, Gornja i Donja Bačuga, donosi nekoliko imena ubijenih civila, te kao "posebnu misteriju" navodi masakr izbjegličke kolone na putu Dvor – Glina.⁹³

Novinar *Večernjih novosti* pomno razrađene hrvatske planove za uništavanje i želju za otimanjem zemlje među ostalim prepoznaje u namjernom uništavanju i paljenju katastra kako bi "izbrisali dokaze o srpskom vlasništvu pradedovske zemlje".⁹⁴

O ubojstvu devet srpskih civila u selu Varivode, "dosad najgorem ratnom zločinu", obje novine intenzivno pišu početkom listopada. U prvim izvještajima, čiji je izvor Hrvatski helsinški odbor, a što kasnije potvrđuje UN, govori se o dvanaest starijih osoba ubijenih 28. rujna.⁹⁵ O tome nešto opširnije piše Radoje Arsenić u *Politici* 5. listopada. Ističe da je najveći broj onih koji već dva mjeseca nakon "agresije na RSK" pljačkaju, pale i ubijaju nosilo odoru Hrvatske vojske. Predstavlja podatke iz europskih institucija prema kojima se na području bivše Krajine dnevno događa šest ubojstava civila. Uz utvrđena imena devet stradalih donosi same okolnosti događaja.⁹⁶

Sredinom rujna oko 1. 000 izbjeglica iz okolice Knina, koji su od početka "Oluje" boravili ili se sklonili u kamp UN-a u Kninu i dijelom bili u hrvatskim zatvorima, stiglo je u Srbiju. Njihov dolazak bio je dugo očekivan i najavljivan u tisku. Po dolasku svjedoče kako su Hrvati maltretirali i zastrašivali Srbe koji su htjeli ostati, o "sinhronizovanom i organizovanom" lovu na ljude, pa i o ubijanju "čitavih porodica". Mnogi naglašavaju vlastita negativna iskustva i opisuju ih, poput Steve Karana iz okolice Benkovca koji tvrdi da su Hrvati upadali u sela i odvodili ljude u, kako kaže, sabirna dvorišta gdje su neki likvidirani.⁹⁷ S druge strane, ima i onih koji svjedoče o korektnom postupanju "hrvatskih bojovnika", primjerice u kninskoj bolnici gdje su "spasavali" bolesne i ranjene.⁹⁸

⁹² M. Predragović, "Zločin otkrila latinica", *Večernje novosti*, 19. 8.1995., 5.

⁹³ "Ubijaju, ruše, pale", *Večernje novosti*, 5. 9. 1995., 4.

⁹⁴ M. Bošnjak, "Požari "brišu" katastar", *Večernje novosti*, 2. 9. 1995., 11.

⁹⁵ "Hrvatski vojnici ubili 12 Srba", *Politika*, 2. 10. 1995., 7; "Ubili 9 Srba", *Večernje novosti*, 3. 10. 1995., 4; "Dosad najgori ratni zločin", *Politika*, 4. 10. 1995., 7.

⁹⁶ Radoje Arsenić, "Ubice u uniformi hrvatske vojske", *Politika*, 5. 10. 1995., 7.

⁹⁷ B. B. Mijić, "Pir nad bespomoćnima", *Večernje novosti*, 20. 9. 1995., 8.

⁹⁸ B. B. Mijić, "Danju reč, noću nož", *Večernje novosti*, 21. 9. 1995., 7.

Hrvatske vlasti, među ostalim, u tekstovima se optužuju za "fabriciranje" i manipuliranje stvarnim brojem stradalih Srba i njihovim statusom, odnosno ubrajanjem civilnih žrtva među vojne.⁹⁹

Selektivnost u preuzimanju napisa iz stranog tiska postaje očita upravo u ovom periodu u kojemu se u prvom planu nalaze incidenti u donedavno okupiranom području Hrvatske. Ranije, u kolovozu, za trajanja vojnih djelovanja gdje su srpske snage doživjele brzi, "nevojnički" slom, učestalosti pojavljivanja izvještaja stranih novina u srbijanskim nije bilo. Budući da su u narednom razdoblju reakcije šire međunarodne zajednice u pogledu spomenutih incidenata postajale intenzivnije, a ocjene po Hrvatsku nepovoljnije i osuđujuće, isto se događalo s prisutnošću inozemnih medijskih ocjena u srbijanskom tisku. U citiranju stranih izvora aktivnije je uredništvo lista *Politike*. Londonski *Independent* i *Guardian*, britanske TV postaje, francuski *Le Monde*, *Liberation* i *Figaro* neki su od citiranih medija. Ponekad se navode članci iz, u svjetskim razmjerima, manje uglednih tiskovina, ako pišu o zločinima nad Srbima.¹⁰⁰ U takvim člancima dominiraju ocjene o "nasilnosti i bezobzirnosti" hrvatske vlasti i vojske, o najvećoj humanitarnoj katastrofi od početka jugoslavenske krize, o okrutnom ponašanju, svakodnevnim zločinima, organiziranom pljačkanju i "sistematskom teroru".¹⁰¹

Krajem kolovoza novinar *Večernjih novosti* Nikola Stanojević vodio je razgovor s Miloradom Pupovcem, istaknutim predstavnikom Srba u Hrvatskoj i predsjednikom Samostalne srpske stranke. Osnovne teme razgovora bile su, naravno, nedavni događaji, posljedice "Oluje" i općenito, položaj Srba u Hrvatskoj od 1990. naovamo. Na početku razgovora Milorad Pupovac ustvrđuje kako "u Krajini više nema Srba", da se "tamo zatire svaki trag srpskog postojanja" te da je "ovo najveći egzodus, najveće pomeranje i proterivanje stanovništva izvršeno na prostoru nekadašnje Jugoslavije". Dodaje da postoje mnoge indicije i potvrde o spaljivanju i uništavanju imovine pa i o ubojstvima preostalih Srba te ističe nužnost prikupljanja dokaza i utvrđivanja zločina. Govoreći o položaju Srba na području "pod kontrolom Zagreba" od 1990., Pupovac ukazuje na različite tipove pritisaka u tome razdoblju koji su ugrožavali ljudska prava i živote ljudi i koji su, u konačnici, doveli do "na prvi pogled, nevidljivog, ali po rezultatima drastičnog tipa etničkog čišćenja". Prema podacima Srpskog demokratskog foruma (SDF) i međunarodnih organizacija, Hrvatsku je od 1991. do 1994., zbog različitih pritisaka, napustilo više od 300.000 Srba, što je, uz najnovijih 150.000 izbjeglih, za Pupovca "najveći oblik uklanjanja jedne narodnosne zajednice na prostoru nekadašnje Jugoslavije". Među metode "tihog" etničkog čišćenja ubraja izbacivanja iz stanova, s posla,

⁹⁹ M. Bošnjak, "Starci kao vojnici", *Večernje novosti*, 27. 9. 1995., 6.

¹⁰⁰ Npr. članak češkoga lista *Rude pravo* prenijet u *Večernjim novostima* 14. rujna pod naslovom "Srbi – žive buktinje", 6.

¹⁰¹ "Srpska samo zgarišta i groblja", *Politika*, 29. 8. 1995., 7; "Zlo pod moćnom zaštitom", *Večernje novosti*, 5. 9. 1995., 7; "Zatiru korene Srba", *Večernje novosti*, 7. 9. 1995., 6; "Svakodnevni zločini pljačkaša i palikuća", *Politika*, 3. 10. 1995., 7. "Mond o sistematskom hrvatskom teroru nad Srbima", *Politika*, 2. 10. 1995., 7; "Hrvatski teror u Krajini", *Politika*, 5. 10. 1995., 2.

počrštavanje i likvidacije cijelih obitelji, o čemu postoji opsežna dokumentacija koju su prikupili SDF i druge srpske organizacije. Uz navedeno, na Srbe je znatno utjecalo "istorijsko pamćenje srpskog naroda na ovim prostorima" i "gorko iskustvo prošlosti". Ne navodeći na što točno misli, Pupovac ističe: "Strah je glavno objašnjenje za ono što su krajiški Srbi preduzimali posljednjih godina", a sada se, nakon "Oluje", pokazuje da taj strah, "koji nije od juče", nije bio neopravdan. U tom smislu poziv Srbima na ostanak ocjenjuje "izjavom u sopstvenom interesu", a ne ozbiljnim nastojanjem da ljudi ostanu, jer bi se u tom slučaju suočili sa silom. Primjećuje da posljednjih godina dio vladajuće politike u Hrvatskoj nije želio da se srpsko pitanje rješava političkim putem već je "rađeno sve da se život Srba u Hrvatskoj učini nemogućim i da se pokrenu mehanizmi sile". Na koncu zaključuje kako je "rezultat te i takve militantne politike jeste ono što je Tuđmanov režim uspeo, a nije pošlo za rukom nacističko-ustaškoj Pavelićevoj NDH – da silom iseli srpski narod iz Krajine i ostalih srpskih etničkih prostora".¹⁰² Vidimo da, pomalo neočekivano, istaknuti predstavnik Srba u Hrvatskoj Milorad Pupovac, rabi iste usporedbe sadašnje hrvatske vlasti s režimom Ante Pavelića za čime često posizu novinari *Politike* i *Večernjih novosti*.

Među tekstovima koji naglašavaju trajnost hrvatskih zločina nad Srbima s namjerom podsjećanja i opominjanja javnosti ističe se nekoliko članaka u kojima je nositelj optužbi izvjesno *Udruženje za zaštitu prava vukovarskih žrtava* na čelu s predsjednikom Perom Anđićem. Navode da su na televizijskim snimkama iz "okupiranog" Knina prepoznali "dokazane ratne zločince", Hrvate iz Vukovara, koji su 1991. sudjelovali u "ubojstvima i egzekucijama Srba". Poimence navode četiri osobe i lokacije na kojima su navodno viđeni u Kninu, primjerice kako iz kuće iznose "vredne umetničke slike" ili uz predsjednika Tuđmana na Kninskoj tvrđavi. Navedene osobe zarobljene su padom Vukovara, suđeno im je, a oslobođeni su u razmjenama zarobljenika tijekom 1992. godine. Uz tekst su priložene njihove fotografije očito snimljene u jednom od srpskih logora. Dalje se u tekstu iznose konstrukcije o međunarodnoj uroti protiv Srba. Tako se navodno u Njemačkoj uz pomoć raznih profašističkih organizacija, putem računalnih mreža, organiziraju i reklamiraju razne "monstruoze akcije" poput "Safarija na Srbe". Emitiraju se oglasi o lovu na Srbe s tarifama za pojedine vrste zabave, "na primer, pucanje iz snajperskog gnezda na Srbe košta 2. 000 DEM, pljačkanje srpskih kuća, uz mogućnost silovanja preostalog življa čak 6. 000 DEM".¹⁰³ Slične izjave iznose vojnici iz Tenje, sa "prve crte" prema Osijeku, odakle Hrvati "provociraju" artiljerijom, no, kako kažu, najveću opasnost predstavljaju snajperisti – "devojke dobrovoljci iz Češke, odlični strelci u svojoj zemlji", a sada "psi rata, koji ubijaju za 800 DEM mesečno".¹⁰⁴

Spomenuto *Udruženje za zaštitu prava vukovarskih žrtava* ponovno je dobilo značajan prostor u tisku. Ovaj put imaju "saznanja" da je elitna hrvatska

¹⁰² Nikola Stanojević, "Krajina je opustošena", *Večernje novosti*, 29. 8. 1995., 14.

¹⁰³ P. Savić, "Zlikovci opet kolju", *Večernje novosti*, 23. 8. 1995., 13.

¹⁰⁴ Miroslav Stefanović, "Mir na orozu", *Večernje novosti*, 23. 8. 1995., 15.

jedinica, sačinjena od povratnika iz Legije stranaca, imala ključnu ulogu u likvidaciji 600 razoružanih krajiških vojnika i odvođenju 10. 000 ljudi iz kolone izbjeglica u logore u Slavanskom Brodu i Vinkovcima. Glavnu ulogu u svemu, prema Anđićevim riječima, imao je jedan hrvatski časnik, bivši legionar, "specijaliziran za vijetnamski način ubijanja".¹⁰⁵ Posljednja dva članka, odnosno, pozivanje na navode *Udruženje za zaštitu prava vukovarskih žrtava* o, primjerice, lovu na Srbe, pravi su pokazatelj niske razine profesionalizma novinskih kuća koje objavljuju ovakve podatke.

Novinske analize i prikazi hrvatskoga društva i političke scene

Opsežnim pregledom i analizom odnosa hrvatskoga društva prema "*Oluji*" bave se *Večernje novosti* 24. kolovoza. Prevladava opća ocjena da su "*Oluju*" podržale sve političke stranke, institucije, Crkva. Izražava se nezadovoljstvo i razočaranje djelomično citiranim izjavama srpskih čelnika u Hrvatskoj, prije svih Milana Đukića i Milorada Pupovca koji "zatvaraju oči pred strašnim prizorom opustošene srpske zemlje". S druge strane, autorici članka svojevrsno iznenađenje predstavljaju pozitivne reakcije "nekada svojesvojnih autonomaša" iz Dalmatinske akcije ili Ivana Jakovčića iz IDS-a "nekada pravog Istranina zadojenog idejom regionalizma". Povoljnije nije prošao niti Ivica Račan, "vrli komunista", koji je "beskrupulozno izdao" glasove Srba na izborima 1990. godine. Nadalje se citiraju reakcije istaknutih članova stranaka, čelnika kulturnih i znanstvenih ustanova, crkvenih predstavnika itd. Od svih navedenih, koji mahom "izražavaju zadovoljstvo zbog zločinačke akcije i genocida", "najekstremniji" politički prvak je Ante Đapić, Stjepan Mesić je "grobar prethodne Jugoslavije", dok se "bezobzirno licemjernog" kardinala Kuharića uspoređuje s patrijarhom Pavlom koji, pak, moli za mir. Jedini koji nije podlegao "nacionalšoviniističkoj euforiji" u Hrvatskoj je dr. Branko Horvat, predsjednik Socijaldemokratske unije (SDU).¹⁰⁶

Premda ta stranka nije igrala osobitu ulogu na tadašnjoj hrvatskoj političkoj sceni, u srbijanskome tisku bivati će joj pridavana važnost veća od stvarne, ponajprije zbog oponiranja vladajućoj politici i zbog izjava o "*Oluji*" koje su korespondirale sa srpskim stajalištima. Izjava potpredsjednika SDU Vladimira Bebića kako je tandem Tuđman-Kuharić efikasniji od Pavelića i Stepinca u protjerivanju Srba, uz spominjanje termina poput etničkog čišćenja i klerofašizma na djelu, donijela je toj stranci i Bebiću pozitivan tretman u novinskim tekstovima.¹⁰⁷

¹⁰⁵ P. Savić, "Kad Kapular kolje", *Večernje novosti*, 2. 9. 1995., 11.

¹⁰⁶ Dejana Dimitrovska, "Hrvatska pod istim stegom", *Večernje novosti*, 24. 8. 1995., 11.

¹⁰⁷ "Krajina kao ognjena zemlja, Hrvatska kao vojna krajina", *Politika*, 31. 8. 1995., 7; "Efikasniji od Pavelića", *Večernje novosti*, 5. 9. 1995., 7; Milenko Predragović, "Poglavnik bez konkurenta", *Večernje novosti*, 5. 9. 1995., 14.

Često citirana usporedba Tuđmana i Kuharića s Pavelićem i Stepincem dala je novi zamah napisima o "obnovljenom ustaštvu" i istoznačnosti sadašnje Hrvatske s NDH. Dopisnik *Politike* iz Zagreba Radoje Arsenić tvrdi da "srpska mesta širom Banije, Korduna, Like i Kninske krajine ponovo doživljavaju sudbinu iz ustaških vremena"¹⁰⁸, a nekoliko dana kasnije u *Politici* se pojavljuje kratka, no istaknuta vijest kako su hrvatske državne vlasti naložile lokalnim vlastima promjenu imena pojedinih mjesta: "Prema toj naredbi, Dvor na Uni trebao bi, ili je već dobio ime Stepinac-Grad".¹⁰⁹ Očito izmišljena vijest pokazuje već viđenu iznimno nisku razinu novinarstva Milenka Predragovića, cilj kojega nije istinito informiranje javnosti već zlonamjerno pobuđivanje bijesa i stvaranje mržnje. Korištenje imena kardinala Stepinca nije slučajno imajući na umu negativnu percepciju Stepinca u srpskoj javnosti u kontekstu Drugoga svjetskoga rata. Bebićeva komparacija i izjave njemačkog teologa Dietmara Mietha i bosanskohercegovačkog svećenika fra Marka Oršolića koji tobože oštro napadaju Katoličku crkvu u Hrvatskoj poslužile su za karakterističan članak Milenka Predragovića znakovitog naslova "Uspešniji od Pavelića i Stepinca – Katolička crkva u prljavim poslovima hrvatske vlasti". Crkvu u Hrvatskoj optužuje za klerikalizam i srbofobiju, a predsjednika Tuđmana, "planetarnog oca svih Hrvata", i kardinala Kuharića, "vođene strategijom hrvatskog militantnog nacionalizma", proziva kao nasljednike Pavelića i Stepinca. Tomu u prilog daje primjer s Korduna gdje Katolička crkva "pomaže kolonizaciju" i "ide ukorak" s naporima hrvatskih vlasti da naseli Hrvate na područja s kojih su protjerani Srbi. U istome tonu dalje tvrdi kako se u mjestima Vrginmost, Vojnić i Topusko "prvi put u istoriji te crkve, održavaju mise, krštenja, a u Vojniću je već otvoreno i katoličko groblje". Zaključuje da je krajnji cilj Crkve formiranje etnički čiste i katoličke Hrvatske.¹¹⁰

Sasvim je drugačije intoniran članak u *Politici* od 3. listopada koji najvećim dijelom prenosi i pozitivno ocjenjuje propovijed kardinala Franje Kuharića u Mariji Bistrici za hodočašća Hrvatske vojske, u kojoj osuđuje pljačkaše i palikuće, "koji su tako uvredili Hrvatsku, hrvatski narod i braniocce". Novinar zaključno ističe kako su upravo Kuharićeve riječi, nakon pokušaja zataškavanja, konačna potvrda toga da je "Krajina posle vojne agresije izložena masovnoj pljački i spaljivanju srpskih kuća i čitavih mesta".¹¹¹

Osim što su se zagrebački dopisnici, kao što je već pokazano, bavili gotovo svim vojnim i političkim aspektima razdoblja koje se naslanja na "Oluju", također su čitateljstvu prezentirali razne informacije i analize o hrvatskome društvu, političkoj sceni i pojedinim događajima. Dopisnik *Večernjih Novosti* Milenko Predragović krajem kolovoza osvrće se na putovanje "vlakom neslobode" cijeli događaj nazivajući "Tuđmanovim fašizmom i političkim kičerajem", neuspjelim pokušajem imitacije boljševičke promocije, odnosno, imitaci-

¹⁰⁸ Radoje Arsenić, "Masovno naseljavanje hrvatskih izbeglica", *Politika*, 25. 8. 1995., 7.

¹⁰⁹ "Od Dvora na Uni Stepinac-Grad", *Politika*, 29. 8. 1995., 7.

¹¹⁰ Milenko Predragović, "Uspešniji od Pavelića i Stepinca", *Večernje novosti*, 12. 9. 1995., 11.

¹¹¹ Radoje Arsenić, "Za zlo nema opravdanja", *Politika*, 3. 10. 1995., 7.

jom Josipa Broza Tita. Minorizira značaj puta kada tvrdi da su se na usputnim postajama mogle vidjeti samo "šarene seoske suknje i pokoji ostareli ustaša", dok je na kraju "nekada crveni Split, sa oko 100. 000 ostrašćenih, demonstrirao fašizam uživo".¹¹² Otkrivajući predizborni karakter cijelog događaja upušta se u analizu hrvatske političke scene uoči izbora. Tumači da HDZ svoju očekivanu pobjedu temelji na tri elementa – svojatanju uspjeha postignutog "agresijom na RSK", razbijanju oporbe podmićivanjem, dok će u slučaju pobjede oporbe "HV na račun HDZ-a izvesti puč". Istinske oporbe, osim SDU, nema, SDP (Socijaldemokratska partija) je "mali crv na udici Franje Tuđmana", Đukićev SNS (Srpska narodna stranka) "ukras režima", a Pupovčeva SSS (Samostalna srpska stranka) nije uspjela zaživjeti.¹¹³ Od svog prepoznatljivog stila Milenko Predragović ne odstupa kad javlja o raspuštanju Hrvatskoga sabora "za čijeg je mandata proterano više od 700. 000 hiljada Srba i usvojeno mnoštvo rasističkih zakona", to je "parlament organizovanog zločina" u kojem sjede "relikvije fašizma poput Vinka Nikolića i drugi neofašisti, grobari Jugoslavije i krajiških Srba, primitivne duhovne pridošlice, avanturisti i konvertiti". Tadašnjeg predsjednika Sabora Nedjeljka Mihanovića naziva "čovekom jasne kastratske svesti i fašistom staroga kova". Ponovno se, u pozitivnom kontekstu, "kao čovek i političar" apostrofira Vladimir Bebić.¹¹⁴

Srpski čelnici o budućnosti RSK i hrvatskome Podunavlju

Krajem kolovoza i početkom rujna u tisku se pojavljuje nekoliko intervjua s osobama koje su od samoga početka imale značajnu ulogu među pobunjenim Srbima u Hrvatskoj, kako iz političke tako i iz vojne sfere. Ranije se moglo vidjeti kakva su razmišljanja bivšeg premijera RSK, Borislava Mikelića ili Kapetana Dragana dok je o problemu srpskih izbjeglica, zločinima nakon "Oluje" i odnosu hrvatskih vlasti prema Srbima govorio Milorad Pupovac. O stanju na preostalom okupiranom dijelu Hrvatske i nekim općim temama govorili su Goran Hadžić i Željko Ražnatović Arkan.

S otvaranjem pitanja Podunavlja *Večernje novosti* u relativno kratkome razdoblju u više navrata donose razgovor s Goranom Hadžićem, bivšim predsjednikom RSK, u trenutku razgovora predsjednikom Koordinacionog odbora Sremsko – baranjske oblasti. Hadžić, kojega se, sudeći prema učestalosti pojavljivanja u medijima očito smatralo relevantnim sugovornikom, a u novinarskim krugovima možda prepoznavalo pa i promoviralo kao novu političku snagu ostatka pobunjenih Srba u Hrvatskoj, izražava privrženost mirnom rješenju i spremnost na pregovore. Usprkos tomu, Hadžić poziva izbjegle vojnike da se vrate i bore i upozorava kako će se taj dio RSK braniti do posljednjeg metka. Smatra kako je volja za pregovorima ono što razlikuje njega i dota-

¹¹² Milenko Predragović, "U vlaku neslobode", *Večernje novosti*, 29. 8. 1995., 2.

¹¹³ Milenko Predragović, "Poglavnik bez konkurenta", *Večernje novosti*, 5. 9. 1995., 14.

¹¹⁴ Milenko Predragović, "Uspon industrije zločina", *Večernje novosti*, 22. 9. 1995., 4.

dašnje „tvrdoglavo i nesposobno” vodstvo kod kojih je postojao “jaz između sposobnosti i želja” i koje je naredilo bježanje. Upravo zbog njih, “loših vojnika i loših političara” koje narod neće prihvatiti i kojima odriče moralno pravo da i dalje vode Srbe, smatra kako bi se “kontinuitet RSK” trebao nastaviti u “slobodnom dijelu, s narodom koji ovde živi”. U tom smislu zagovara i najavljuje izbore, a zatim konstituiranje Skupštine “koja će imati legitimitete opštinskih skupština s istinskim i časnim predstavnicima naroda”. Ne zapostavlja niti vlastite političke ambicije za novim predsjedničkim mandatom, naravno, “ako bi narod tako želeo”.¹¹⁵ Kada govori o budućnosti toga dijela RSK ne može se vidjeti razlika u odnosu prema temeljnim idejama vodstva pobunjenih Srba. Ne krijući da očekuju više od eventualnog posebnog statusa pod zaštitom UN-a, Hadžić tvrdi: “Mi nismo odustali od cilja koji smo sebi zadali pre četiri godine, a to je pripajanje Srbiji”.¹¹⁶ U jednom od sljedećih intervjua ističe kako nema povjerenja u hrvatsku vlast te ponavlja tvrdnju karakterističnu za početak pobune - “nećemo da živimo pod šahovnicom, jer Hrvati nisu hteli da žive u Jugoslaviji, ne priznaju avnojevske granice, ali hoće teritorije”. Istovremeno, ovaj put opreznije, ponavlja: “Moramo priznati da su naše želje da živimo u Srbiji i Jugoslaviji, ali sad nema realnosti za takvo ostvarenje. Međutim to mora biti naša budućnost”.¹¹⁷

U isto vrijeme pojačanog interesa za zbivanja u Podunavlju objavljuje se razgovor sa Željkom Ražnatovićem Arkanom, višestruko zanimljivim sugovornikom. Osim što je Arkan od samih početaka sudjelovao u ratu sa svojom dobrovoljačkom postrojbom, Srpskom dobrovoljačkom gardom (SDG), u Erdutu je bio smješten centar obuke njegove postrojbe. U razgovoru koji se uglavnom dotiče pitanja Istočne Slavonije predstavljen je kao zapovjednik SDG i predsjednik Stranke srpskog jedinstva. On ne vjeruje da bi Hrvatska mogla napasti u Podunavlju i tvrdi da je obrana čvrsta, dobro organizirana, a mjesta na crti razdvajanja i obitelji vojnika su evakuirane jer se iskustvo iz Knina pokazalo pogrešnim zato što su borci bili s obiteljima. Na pitanje zašto sada, u odnosu na 1991., nema više dobrovoljačkih postrojba, odgovara kako je tada bilo drugačije jer Hrvatska u to vrijeme “nije bila nikakva vojna sila”, za razliku od danas kad su “sjajno obučeni” i opremljeni tehnikom. Kaže da vjeruje u mirno rješenje krize prema kojem bi Slavonsko-baranjska oblast potpala pod protektorat UN-a, no mirna reintegracija ne dolazi u obzir – “Ukoliko se to desi, sve dosadašnje žrtve srpskog naroda biće potpuno uzaludne, a onda može da se ispuni Tuđmanova želja da stvarno pije kafu u Zemunu. To će biti najveće poniženje, poraz i sramota u istoriji srpskog naroda. U tom slučaju, SDG će se boriti do poslednjeg, a ako neko, kojim slučajem, bude komandovao povlačenje, moja naredba je – streljanje”.¹¹⁸

¹¹⁵ “Ostaćemo na svojoj zemlji”, *Večernje novosti*, 8. 9. 1995., 7.

¹¹⁶ J. Simić, “Gubitnici nemaju mandat”, *Večernje novosti*, 29. 8. 1995., 7.

¹¹⁷ „Nećemo šahovnicu“, *Večernje novosti*, 17. 9. 1995., 10.

¹¹⁸ A. P. Popović, “Fašisti neće proći”, *Večernje novosti*, 20. 9. 1995., 12.

Završni komentari – rat u Bosni i Hercegovini, izbjeglice i Haag

Krajem rujna i početkom listopada glavninu medijskog prostora predviđenog za teme s područja bivše Jugoslavije zauzimaju novosti s bosanskih ratišta, prvenstveno onih gdje napreduju snage Hrvatske vojske i HVO-a, a dolazi do zbjega srpskoga stanovništva, što se naglašava. Osim toga, obrađuju se neke teme vezane uz posljedice "Oluje", kao što su šira problematika izbjeglica, pitanje njihova povratka i obeštećenja i konačno, pitanje Haaga u kontekstu hrvatskih zločina.

Premda je problem izbjeglica, gledajući u cjelini, u rujnu i listopadu ustupio mjesto političkim analizama i izvještajima o zločinima, i dalje je ostao prisutan u novinskim napisima, najčešće kroz poneku osobnu priču ili u savjetima pravnih stručnjaka o zaštiti imovine u Hrvatskoj.¹¹⁹ U jednome od njih "Strah velika prepreka", o pravu prognanih na povratak govori akademik Mihajlo Marković, član Miloševićava SPS-a. Smatra da je u Hrvatskoj na djelu "otvorena šovinistička srbofobija", koja prijete brzom i potpunom asimilacijom i samih potomaka eventualnih povratnika, žrtava "ponovljenog ustaškog genocida". Trenutnu situaciju uspoređuje sa slučajem zapadne Hercegovine "gde su potomci povratnika postali najzagriženiji i najostrasćeniji hrvatski nacionalisti" u skladu s, "iz našeg istorijskog iskustva dobro poznatim", "janjičarskim sindromom".¹²⁰

Već pristizanjem prvih izbjeglica u Srbiju počele su se iznositi brojke ljudi u zbjegu i podaci o smještajnim kapacitetima u pojedinim mjestima. Deset dana nakon početka "Oluje", 14. kolovoza, Aleksa Jokić, ministar za saobraćaj i veze Srbije i šef Štaba za prihvati i zbrinjavanje izbjeglica iz RSK, objavljuje da je do tada u Saveznu Republiku Jugoslaviju (SRJ) ušlo 128. 805 izbjeglica iz RSK. Također je napomenuo da vojni obveznici nisu zaustavljani na granici.¹²¹ Do 18. kolovoza broj izbjeglica se, prema priopćenju Komesarijata za izbjeglice Srbije, povećao na 151. 934 osobe.¹²² Zbog raznih međunarodnih i drugih podataka napominje se kako su jedino ove brojke pouzdane. Svojevrsan pregled dosad učinjenog na rješavanju problema izbjeglica u SRJ, sredinom rujna u opširnom intervjuu *Večernjim novostima* dao je Tomica Raičević, savezni ministar i predsjednik Štaba Savezne vlade za pružanje humanitarne pomoći izbjeglicama iz RSK. Ističe da je od ukupnog broja od 160. 000 izbjeglica, Srbija prihvatila njih 98% dok se u Crnoj Gori nalazi tek 2. 000 izbjeglica. Naglašava kako plan razmještaja izbjeglica nije postojao već se postupalo žurno, u skladu

¹¹⁹ Ovom temom najopširnije se bave sljedeći članci: "Hrvatska dužna da nadoknadi štetu", *Politika*, 23. 8. 1995., 13; Ivan Stojković, "Gubljenjem državljanstva ne gubi se pravo na imovinu", *Politika*, 25. 8. 1995., 13; Ivan Stojković, "Međunarodne konvencije apsolutno štite privatnu imovinu", *Politika*, 29. 8. 1995., 13; Z. Čobović, "Provera za 90 dana", *Večernje novosti*, 27. 9. 1995., 7; Svetislav Stojanović, "Strah velika prepreka", *Večernje novosti*, 3. 10. 1995., 14; R. Arsenić, "Najsigurnije sa domovnicom", *Politika*, 21. 10. 1995., 7.

¹²⁰ Svetislav Stojanović, "Strah velika prepreka", *Večernje novosti*, 3. 10. 1995., 14

¹²¹ D. Dimitrovska, "Spas za nejač", *Večernje novosti*, 15. 8. 1995., 3.

¹²² "Izbeglo 151. 934", *Večernje novosti*, 18. 8. 1995., 8.

sa situacijom, pri čemu je najveći dio ljudi (oko 100. 000 smješten kolektivno u Vojvodini, u pograničnim mjestima (Šid, Loznica, Sremska Mitrovica, Šabac). Glavninu troškova smještaja i zbrinjavanja izbjeglica snosi država kojoj veliki problem predstavljaju međunarodne sankcije i oko 500. 000 izbjeglica iz "prethodnog talasa" iz 1991. i 1992. godine. Priznaje da je bilo protjerivanja Hrvata i Muslimana i zauzimanja njihovih kuća od strane izbjeglih Srba, no da se je država tome odlučno suprotstavila. Rješavanje budućeg statusa izbjeglica vidi u suradnji s organima RSK "koji još postoje".¹²³

Napredovanje Hrvatske vojske i HVO-a u Bosni i Hercegovini nakon uvjerljivog poraza vojske RSK, smjerom prema Šipovu i Mrkonjić Gradu u kasno ljeto i jesen 1995., aktualiziralo je u srbijanskom tisku članke koji su referirali na borbena djelovanja i pojave koje iz njih proizlaze. Pri tome, zbog očitih neuspjeha snaga bosanskih Srba u odupiranju brzom i učinkovitom napadu hrvatskih snaga, tisak se, kao i u slučaju "Oluje" početkom kolovoza, u manjoj mjeri bavi vojnim aspektom, a više raznim popratnim elementima. Tako se u prvome planu ponovno nalaze izbjegličke kolone, "novi egzodus Srba", stradanja civila i napisi o zločinima Hrvatske vojske. Izvori za članke o borbenim djelovanjima, koji se u pravilu odnose na rijetke srpske uspjehe, najvećim su dijelom službena izvješća VRS. Model takvoga izvještavanja članak je o neuspješnoj akciji forsiranja Une od strane Hrvatske vojske sredinom rujna 1995. godine. Vrlo šturo, u sklopu općeg prikaza stanja na ratištima u Bosni i Hercegovini, javlja se da su regularne postrojbe Hrvatske vojske 18. rujna u dužini od 100 kilometara, uz snažnu artiljerijsku potporu, pokušale forsirati rijeku Savu i uspostaviti mostobrane. Citira se kako je VRS uz pomoć naroda uspjela razbiti mostobrane na Savi i Uni i nanijeti ogromne gubitke hrvatskim snagama.¹²⁴ Kasnije, na konferenciji za novinare u Banjaluci, zapovjednik VRS general Ratko Mladić ustvrdio je kako je u "agresiji na zapadne delove Republike Srpske učestvovalo više od 50 hiljada vojnika Republike Hrvatske" pri čemu je "stradalo pet hiljada civila, a 125 hiljada je proterano". Također raščlanjuje sastav hrvatskih snaga na pravcima napada prema Republici Srpskoj.¹²⁵

Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju sa sjedištem u Haagu u godinama koje su slijedile postao je nezaobilazna točka u međunarodnim i međusobnim odnosima većine bivših jugoslavenskih republika. Činjenica da je sud osnovan 1993., nametnute sankcije od strane međunarodne zajednice kao

¹²³ Ivana Stanojević, "Svet mora da pomogne", *Večernje novosti*, 14. 9. 1995., 7.

¹²⁴ "Razbijeni mostobrani", *Večernje novosti*, 20. 9. 1995., 4. Navodi se da je uspostava mostobrana pokušana u širem rajonu Orahove kod Gradiške, Gradine kod Jasenovca, sela Jošik kod Kozarske Dubice, sela Vrioci kod Kostajnice i Dobrnjina kod Novog Grada (Bosanskog Novog).

¹²⁵ E. B. N., "Stradalo 5000 civila", *Večernje novosti*, 27. 9. 1995., 4. Prema Mladićevim podacima na "jugozapadnoj fronti prema Krajini" nalazi se 30 000 vojnika u pet brigada HV-a, 3 domobranske pukovnije i 3 samostalna bataljuna s 50 tenkova, 30 oklopnih transporterata i 80 artiljerijskih oruđa. Prema "srpskoj Posavini" također je spremno 30 000 vojnika HV-a uz 100 tenkova, 80 oklopnih transporterata, 36 VBR-a i 150 artiljerijskih oruđa velikih kalibara. Na "istočnohercegovačkom frontu" HV drži 4 brigade, 2 domobranske pukovnije i tri samostalna bataljuna, ukupno 10 000 ljudi te 30 tenkova, 10 oklopnih transporterata i 50 teških artiljerijskih oruđa.

i mišljenje da je to učinjeno samo ili prvenstveno zbog srpskih ratnih zločina u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, vjerojatno su umanjivali njegov značaj među vladajućim strukturama i u široj javnosti tadašnje SRJ. S te strane, interesantne su rijetke izjave vezane uz Haag u srbijanskim medijima u razdoblju nakon "Oluje". Masovno napuštanje Hrvatske od strane Srba u tijeku i nakon "Oluje", u Srbiji doživljeno kao progon i etničko čišćenje, te evidentni incidenti paleža, pljačke i ubojstava od strane pojedinih Hrvata očito su nagnali neke srpske predstavnike da se uteknu Haškome sudu kao tijelu koje bi trebalo privesti pravdi odgovorne za zločine. U tom smislu reagirao je Milan Đukić iz SNS-a u Hrvatskoj koji sredinom kolovoza tvrdi da će se, ako ne dođe do povratka izbjeglih, moći govoriti o etničkom čišćenju i genocidu nad srpskim narodom. "U tom slučaju", kaže Đukić, "potruditi ćemo se da odgovorni za to dođu pred sud u Hagu za ratne zločine".¹²⁶

O konkretnim potezima informiranja Haaga i djelatnosti jedne srpske međunarodne udruge u intervjuu za *Večernje novosti* govori dr. Miša Milošević, generalni sekretar Svetske srpske zajednice (SSZ) sa sjedištem u Ženevi. Predstavljajući njezinu djelatnost ističe da je glavni cilj prikupljanje dokaza protiv Hrvata upletenih u "organizirane i sistematske zločine" u operacijama "Bljesak" i "Oluja". Dosje o zločinima u "Bljesku", kaže Milošević, već je kompletiran i putem UN-a poslan u Haag, dok se dosje o "Oluji" završava. Napominje da SSZ ima status "konzultativne organizacije" pri Haškome sudu te naglašava "uhodanu suradnju" s međunarodnim organizacijama Helsinki Watch i Amnesty International "koje vrše pritisak na Zagreb zbog ljudskih prava". Zatim ukratko pojašnjava kako funkcionira, očito dobro organiziran sustav, mreža informiranja unutar koje "u Ženevi par sati nakon izvršenog zločina protiv Srba možemo biti obaviješteni". Centralni organ informacijske mreže je *Međunarodni komitet za mir i ljudska prava*, specijalizirani organ SSZ, do kojeg, s osam informacijskih punktova u Hrvatskoj, najprije dolaze informacije s terena. Komitet "isti čas interveniše" kod Centra za ljudska prava UN-a u Ženevi i kod Međunarodne konferencije za manjine nakon čega se izvještaj upućuje svim međunarodnim vladinim i nevladinim udrugama "s kojima smo odavno uspostavili neku vrstu "vruće" linije". Naznake da su napori njihove udruge urodili plodom Milošević vidi u tome što su iz Haaga neslužbeno obaviješteni kako će lista Hrvata optuženih za ratne zločine uskoro biti proširena.¹²⁷

Zaključak

Kao što pokazuju analizirani tekstovi, operacija "Oluja" i sklop događaja oko nje nesumnjivo su predstavljali prvorazredan medijski događaj u tadašnjoj SR Jugoslaviji. Teme kojima je srbijanski tisak posvećivao najviše pažnje bile su iznenađujuće brzi slom RSK, njezinih civilnih i vojnih struktura, izbjeg-

¹²⁶ R. Arsenić, "Ostvarena politika etničkog čišćenja", *Politika*, 17. 8. 1995., 7.

¹²⁷ Milorad Bošnjak, "Dokazi za hrvatske zločine", *Večernje novosti*, 9. 10. 1995., 2.

glička problematika, pitanje sveopće evakuacije stanovništva i hrvatski ratni zločini. Novinari, izbjegli civili i vojnici složni su u mišljenju da krivnju za brz poraz RSK treba tražiti prije svega u nesposobnom političkom i vojnom vodstvu. Većina političkih komentatora kao opće mjesto tome pridodaje preveliko oslanjanje i suradnju s bosanskohercegovačkim Srbima. Dubljih analiza vojnog poraza nema, osim na nekoliko mjesta kad se govori o organizacijskim manjkavostima u SVK, dok se nadmoć Hrvatske vojske gotovo i ne spominje. S druge strane, evakuacija civilnog stanovništva izazivala je prijepore, razna tumačenja i međusobne optužbe bivših čelnika sve dok neki od njih nisu javnosti pružili jasne dokaze da se radilo o organiziranoj akciji od strane vrha RSK. Uprkos tome, većina komentatora, mahom *Večernjih novosti*, ocijenila je "Oluju" etničkim čišćenjem i genocidom. Kad je riječ o povratku, u izjavama izbjeglica prevladavaju stavovi da im "života pod šahovnicom nema". Karakterizacija Hrvatske, Hrvata i Hrvatske vojske u *Večernji novostima* i *Politici* je izrazito negativna, jednostrana i očekivana. Prema njihovu pisanju riječ je narodu i državi u kojoj se Srbe otvoreno mrzi, protjeruje i maltretira, državi koja je po metodama genocida i etničkog čišćenja suvremeni nasljednik fašističke NDH. Takvo pisanje samo je nastavak slike o Hrvatskoj u srbijanskim medijima, započete još prije otvorenih sukoba. Učinak ovakvih napisa na stvaranje opće slike o onome hrvatskome u srbijansko-crnogorskoj javnosti bio je značajan što se do danas reflektira u međusobnim odnosima.

Obzirom da se radi o pisanju medija iz Srbije, koja je u mnogim aspektima bila direktno povezana s obrađivanom tematikom, nezaobilazna je subjektivnost i pristranost, a mnogi načelni stavovi unaprijed su poznati i djelomično korespondiraju s huškačkim pisanjem većine srbijanskog tiska početkom rata, ali i periodu koji je prethodio početku rata, tzv. „događanju naroda“ krajem 80-tih godina. Selektivno uvrštavanje napisa iz stranog tiska također ruši pretpostavku objektivnosti i mijenja širinu strukture tiskanog materijala koju čine izvještaji dopisnika, komentari, službena priopćenja i ostali novinarski tekstovi. Većih razlika u provenijenciji *Večernjih novosti* i *Politike* nema, obje novine pišu na tragu službene srbijanske državne politike. Međutim, u slučaju *Politike* uočljiviji je seriozniji i svestraniji novinarski pristup s raznovrsnijim sadržajem – više autorskih komentara te s tendencijom sličnosti utjecajnim svjetskim listovima što karakterizira i sam veći format lista. *Večernje novosti*, pak, sklonije su zvučnim naslovima, senzacionalizmu, dramatičnosti i neproveravanju činjenica dopuštajući pritom mnogo oštrij rječnik.

SUMMARY

OPERATION "STORM" AND THE SERBIAN DAILY PRESS (*VEČERNJE NOVOSTI* AND *POLITIKA*)

In this work, the author, on the basis of newspaper stories published from the end of July to October 1995 in two Serbian newspapers, *Večernje novosti* and *Politika*, presents the relation of a part of the Serbian press to the events tied to Operation "Storm" (*Oluja*). The above mentioned newspapers represent an important source of information for the inhabitants of the Socialist Republic of Yugoslavia and certainly influenced the formation of attitudes and the shaping public opinion. This article will present the basic themes of interest, journalistic forms of their interpretation, and the characteristics that defined them.

Key words: Oluja, journalism, Serbian press, Homeland War, refugees, RSK